

Magistro darbo santrauka

Darbe atlikta teorinė analizė, kurioje išryškunami vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) ypatumai. Atliktas empirinis tyrimas, kurio tikslas - remiantis surdopedagogų patirtimi, atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) ypatumus specializuotoje ugdymo įstaigoje. Tyrime taikytas pusiau struktūruoto interviu metodas. Tyrimo duomenys apdoroti taikant kokybinę ir kiekybinę turinio analizę.

Tyrimo dalyvavo specializuotų (N=2) ikimokyklinio ugdymo įstaigų surdopedagogai (N=10). Empiriniame tyrimo, remiantis surdopedagogų darbo patirtimi, identifikuoti vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos raidos, kalbos ugdymo(si) planavimo ypatumai, specialistų pagalbos įvairovė bei kalbos ugdymo(si) strategijos, ugdant vaikus, turinčius klausos sutrikimą.

Organizuojant vaikų, turinčių klausos sutrikimą ugdymą ir sudarant individualius ugdymo planus, remiamasi įstaigų parengtomis programomis, įvairiomis rekomendacijomis, atsižvelgiama į šeimos lūkesčius. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo planavimas apima klausos ir kalbos gebėjimų įvertinimą. Atskleistos šios surdopedagogų taikomos vaikų kalbos ugdymo(si) strategijos: *kompensacinės* (klausos aparatai, kochleariniai implantai, FM sistemos, gestai, kitos priemonės); *fizinės aplinkos pritaikymo strategijos* (struktūruota ugdymo vieta, aplinkos suskirstymas zonomis, kokybiška akustinė bei vizualinė aplinka). Taikomi *specifiniai kalbos ugdymo metodai*: totalios komunikacijos, klausos – žodinis, bilingvinis, globalaus skaitymo, individualaus darbo bei kartojimo metodai, kurie dažnai derinami. Ugdant vaikų kalbą *taikomos įvairios priemonės*: vaizdinės, girdimosios, sensorinės ir informacinės technologijos. Tyrimo dalyviai išskyrė *bendradarbiavimo tarp ugdymo(si) dalyvių svarbą*: tiesioginio kontakto su vaiku palaikymo, kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų kultūros pažinimo bei aiškaus kalbėjimo strategijų taikymą. Taip pat akcentuojama bendradarbiavimo su šeima, specialistais bei vaiku reikšmė, kai ugdymo(si) tikslai keliami laikantis komandinio darbo principų.

Esminiai žodžiai: klausos sutrikimas, vaikai, turintys specialiųjų ugdymo(si) poreikių, specialiojo ugdymo įstaiga, ugdymo strategijos, specialusis ugdymas.

Turinys

Magistro darbo santrauka	1
Įvadas	3
1 skyrius. SUTRIKUSIOS KLAUSOS VAIKŲ KALBOS UGDYMO(SI) TEORINIAI ASPEKTAI	5
1.1. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, raidos ypatumai	5
1.2. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) ypatumai	8
2 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ KLAUSOS SUTRIKIMĄ, KALBOS UGDYMO(SI) YPATUMAI: SURDOPEDAGOGŲ PATIRTIS	18
2.1. Tyrimo metodika.....	18
2.2. Tyrimo imtis	18
2.3. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos raidos ypatumai, ugdymo(si) planavimas bei specialistų pagalba	19
2.4. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) strategijos.....	25
Išvados	33
Literatūra	35
Summary	40
Priedai	Klaida! Žymelė neapibrėžta.

Ivadas

Problema ir temos aktualumas. Vienas iš svarbiausių procesų, kuris suteikia galimybę dalintis mintimis, idėjomis, bendrauti bei suprasti aplinkinių žmonių siunčiamus kalbinius signalus yra gebėjimas kalbėti. Kalbos raida – viena pagrindinių žmogaus savybių, tačiau vieni vaikai kalbėti išmoksta tarsi savaime, kitiems šis procesas yra ilgas ir labai sunkus (Mikulėnaitė, 2003). Gebėjimui bendrauti žodine kalba didelę įtaką daro klausa. Jei ji sutrikusi, žmogus neturi arba turi mažesnes galimybes išgirsti, analizuoti, sintezuoti informaciją, ją suvokti bei gebėti atsakyti kalba. Galimi klausos sutrikimai (įgimtas klausos nervo neišsivystymas ar įvairūs periferinio klausos aparato pažeidimai) (Giedrienė, 2003).

Būtent todėl kalbos formavimosi laikotarpis tęsiasi labai individualiai kiekvienam vaikui. Mikulėnaitės (2001) teigimu, kalbos sutrikimo priežasčių yra labai daug, tačiau tikslas vienas – svarbu vaiką mokyti kalbėti. Norvaišienė, Gudauskienė (2003) teigia, jog sutrikusios klausos vaikai negali išmokyti kalbos natūraliai, bendraudami su tėvais, kitais suaugusiais. Todėl jau pirminiuose šių vaikų vystymosi etapuose svarbi nuolatinė specialistų pagalba. Tam, kad kuo anksčiau būtų teikiama pagalba, jei jos reikia, svarbu laiku, tik kūdikiui gimus, iširti jo klausą. Prasauskienė (2003) pastebi, jog ankstyva klausos sutrikimų diagnostika yra gyvybiškai svarbi, nes laiku pritaikius terapinių priemonių kompleksą, galima išvengti ar sumažinti neigiamas pasekmes raidai. LR Sveikatos apsaugos ministerijos išleistame dokumente „Atlikti svarbiausi darbai per 2013 metus“ autoriai antrina, kad pradėta visuotinė naujagimių klausos patikra padeda anksti išsiaiškinti jų klausos sutrikimus ir suteikti reikiamą pagalbą ankstyvuojų kūdikio vystymosi periodu. Autoriai pažymi, jog tinkamai organizuota ir patikima visuotinė naujagimių klausos tikrinimo sistema suteikia kuo anksčiau nustatyti įgimtus klausos sutrikimus, o vėliau taikyti ir kitas priemones neprisigirdintiems naujagimiams (VŠĮ Atsakingos pilietinės visuomenės centras, 2014).

Tyrimais įrodyta, kad kurčių ir neprigirdinčių vaikų pasiekimai priklauso ne tik nuo to, kaip sėkmingai įgyvendinama diagnostika, bet ir kokia teikiama tolesnė pagalba ne tik vaikui, bet ir jį auginančiai šeimai (Arlauskienė, 2014). Daugelis autorių mini komandinio darbo svarbą vaikų ugdyme. Akcentuojama nuolatinė specialistų, šeimos ir visų dalyvaujančių vaiko ugdyme asmenų bendradarbiavimo vieningų tikslų siekimo svarba. Ugdant sutrikusios klausos vaikus, komandos dalyvių bendras darbas yra itin svarbus, nes, kaip pažymi Ivoškienė (2003), jei bus suinteresuota tik viena pusė (tik pedagogai arba tėvai), gerų rezultatų tikėtis sunku. Autorės teigimu, praktinio darbo patirtis rodo, kad tėvai, o ne pedagogai turi skatinti pedagoginio proceso pokyčius, būtent jie kartu su pedagogu turi ieškoti naujų, vaikui priimtinių darbo formų ir būdų.

Pagal Lietuvos Respublikos įstatymus, vaikas, turintis specialiųjų ugdymosi poreikių, turi būti ugdomas ten, kur geriausiai būtų tenkinami jo ugdymosi poreikiai ir švietimo pagalbos reikmės. Nors dauguma vaikų mokosi integruotai kartu su visais, tačiau kai kuriais atvejais mokinio

specialiuosius ugdymosi poreikius ir pagalbos reikmes geriau gali tenkinti specialiosios paskirties mokyklos, klasės. Būtent todėl svarbu kuo anksčiau įvertinti klausos sutrikimo laipsnį, pažintinius gebėjimus ir mokiniui pritaikyti tinkamiausią ugdymo įstaigą.

Moksliniuose šaltiniuose nėra gausiai aprašytos ir apibendrintos praktinės darbo su šiais vaikais patirties, logopedai dirbantys bendrojo tipo ugdymo įstaigose neturi patirties ugdyti šios grupės vaikus. Todėl ikimokyklinio ugdymo pedagogams, tėvams ir logopedams šiame darbe apibendrinta patirtis labai reikšminga.

Tyrimo tikslas – remiantis surdopedagogų patirtimi, atskleisti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) ypatumus specializuotoje ugdymo įstaigoje.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis teorinių šaltinių analize, išskirti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos raidos ir ugdymo(si) ypatumus.
2. Identifikuoti kalbos raidos, kalbos ugdymo(si) planavimo ypatumus ir specialistų pagalbos įvairovę, ugdant vaikus, turinčius klausos sutrikimą.
3. Atskleisti vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) strategijas.

Tyrimo dalyviai. Tyrimas buvo vykdomas 2015 m. spalio mėn. Patogiosios atrankos metodu, pasirinktos 2 įstaigos. Pirmoji, specializuotos ikimokyklinės ugdymo įstaigos surdopedagogai (N=4), antroji – specializuoto sutrikusios klausos ugdymo centro surdopedagogai (N=6).

Tyrimo metodai. Duomenys renkami taikant pusiau struktūruoto individualiojo interviu metodą. Duomenys analizuojami taikant kokybinės ir kiekybinės turinio analizės metodą. Atlikta mokslinės literatūros analizė.

Magistro darbo struktūra. Šį magistro darbą sudaro: santrauka lietuvių kalba, įvadas, 2 skyriai, išvados, naudotos literatūros sąrašas [49 šaltiniai], santrauka anglų kalba, priedai. Tyrimo duomenis iliustruoja 7 lentelės. Prieduose pateikiami tyrimo instrumentai (interviu klausimai, respondentų atsakymai). Darbo apimtis – 40 puslapių.

I skyrius. SUTRIKUSIOS KLAUSOS VAIKŲ KALBOS UGDYMO(SI) TEORINIAI ASPEKTAI

1.1. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, raidos ypatumai

Sensorinių sistemų veiklos ir kognityvinių procesų įtaka kalbos raidai. Nors niekas tiksliai nežino, kaip ir kodėl vaikai išmoksta kalbą, tačiau yra aišku, kad kalbos raida bendrąja prasme susijusi su fizine branda, pažinimo įgūdžių raida bei socializacija (Hallahan, Kauffman, 2003). Žukauskienė (2007) teigia, jog nėra vienos vyraujančios raidos teorijos, kuri apibrėžtų vaiko raidą, kadangi skirtingi psichologai tiria atskirus raidos aspektus. Pasak autorės, vaiko raidos ugdymosi skirtingais etapais, teorijos (psichoanalitinė, kognityvinė, biheviorizmas bei kt.) persipina tarpusavyje.

Pasak Grigaitės (2004), kalbos raida prasideda nuo žodinės atminties, kuri formuojasi šeštąjį vaiko gyvenimo mėnesį, intensyviausiai tęsiasi iki dvejų metų, kuomet vaikas išmoksta kalbėti, tačiau ir tuomet ji vis dar formuojasi kartu su rišliąja kalba. Bee (2010) akcentuoja, jog maždaug antraisiais gyvenimo metais vaikas atranda, kad daiktai turi pavadinimus ir pradeda tuo domėtis. Šis atradimas savo ruožtu gali būti pagrįstas dar vienu pažinimo būdu, t.y. gebėjimu klasifikuoti daiktus. Tuo pačiu galimas ir atvirkštinis ryšys, nuo kalbos prie mąstymo.

Kaffemanas (2001) pažymi, jog žmogaus mąstymui, be jutiminio pagrindo, būtina kalba. Tik atsiradus kalbai galima atitrūkti nuo konkrečių daiktų jutiminio suvokimo, išreikšti juos žodžiais, t.y. sąvokomis. Bee (2004) iškelia vieną iš pagrindinių klausimų, kurie atskleidžia sąryšį tarp kalbos ir mąstymo. Pasak Bee, pagrindinis klausimas, ar vaikas prisimena žodį, kuris charakterizuoja jam žinomą daiktą, ar atvirkščiai - žinomą daiktą sieja su žodžiu. Šis klausimas gali atrodyti labai abstraktus, bet jis apima labai esminę sąsają tarp kalbos ir mąstymo. Greičiausiai abu variantai yra teisingi, tik individualiai priklausomi nuo kiekvieno vaiko, todėl vieni vaikai formuoja vidinius vaizdinius kalbos pagalba, kitiems vaizdiniai padeda formuoti kalbą.

Kaffemano (2001) manymu, bet kuri veikla yra įvilktą į žodinę formą, todėl mąstyti ne žodžiais – neįmanoma. Būtent todėl žmogus pažįsta aplinkinį pasaulį analizuodamas, sintezuodamas, apibendrinamas, lygindamas, t.y. mąstydamas sąvokomis. Šiems teiginiams antrina ir Giedrienė (2011), teigdama, jog abstraktus loginis mąstymas vyksta atliekant įvairias mąstymo operacijas – lyginimą, sintezę, darant išvadas, formuluojant sprendinius ir sprendimus bei apibendrinant. Visos šios mąstymo operacijos vyksta naudojant vaizdinius ir žodines sąvokas. Ikimokykliniais metais daug dėmesio skiriama vaikų mąstymui lavinti, vaizdiniais ir sąvokoms turtinti, tikslinti, o loginio mąstymo formavimasis remiasi veiksminiu ir vaizdiniu mąstymu, todėl šiems neišlavėjus, loginis mąstymas yra nepilnavertis. (Ivoškuvienė, Kaffemanienė ir kt., 2003). Dar viena itin svarbi vaiko raidos sudėtinė dalis – suvokimas. Remiantis Bityte (2001), suvokimas nėra

mechaninė jutimų sistema, kadangi ji sudaro žmogaus žinios, patirtis ir atminties vaizdiniai. Jis labai glaudžiai susijęs su mąstymu ir kalba, todėl šis ryšys padeda konkretinti ir apibendrinti suformuotus vaizdinius, priimti sprendimus bei tinkamai protauti.

Kalbos raida ikimokykliniame amžiuje. Ketvirtųjų metų gale vaikai jau supranta sudėtingesnius prijungiamuosius sakinius, prielinksnius įvairiose situacijose. Ketvirtųjų metų vaikų kalbos raidą aptaria ir Palačionienė (2003). Jos manymu, ketvirtaisiais gyvenimo metais vaikai jau išmoksta pagrindinius gramatinius dėsningumus – vartoja daiktavardžio skaičius, taiko kai kuriuos veiksmožodžio laikus, kaito žodžius. Hallahan, Kauffman (2003) pabrėžia, jog šio amžiaus vaikų vidutinis tariamo sakinio ilgis turėtų būti apie 4,5 žodžių. Vis didėjantis vaikų bendravimas su aplinkiniais žmonėmis skatina žodyno plėtrą, tobulina kalbos gramatinę sandarą ir gerina komunikacinius gebėjimus.

Nors iki 3 metų vaiką tenkino bendravimas su suaugusiuoju, apie ketvirtuosius metus žaisti vienam nuobodu, todėl itin svarbus bendravimas su bendraamžiais, kadangi šioje veikloje formuojasi gebėjimas taikiai bendrauti, laikytis nustatytų elgesio taisyklių, surasti savo vietą tarp bendraamžių ir t.t. (Ivoškuvienė, Kaffemanienė, ir kt., 2003).

Kartais kalba plėtojasi lėčiau. Suaugusieji tiesiog nepagalvoja, kad vaikas blogai girdi, nors jis ir atsiliepia šaukiamas vardu, reaguoja į muziką, skambius garsus, Tai daryti vaikas gali ir dėl sutrikusios klausos, o kalbos garsus vaikui sunkiau aiškiai suvokti (Daugirdienė, 2003). Kalbos raidos teorijomis ir jomis besiremiančiais tyrimais buvo nustatyti šie dalykai:

- kalbos išmokimas priklauso nuo smegenų vystymosi ir smegenų veiklos, kalbos sutrikimus kartais sukelia smegenų disfunkcija, tačiau kartais galima išmokti ją kompensuoti;
- kalbos išmokimą lemia kalbinio aktyvumo pasekmės; kalbos sutrikimai gali būti netinkamo išmokimo pasekmė, tačiau kartais galima pakeisti pasekmes, taip, kad kalbos sutrikimai gali būti įveikiami;
- kalbą galima analizuoti kaip informacijos priėmimo, apdorojimo ir pateikimo procesą; neteisingai apdorojant informaciją, gali atsirasti kai kurių kalbos sutrikimų, be to, kartais galima išmokyti veiksmingesnių informacijos apdorojimo įgūdžių (Hallaghan, Kauffman, 2003).

Daugirdienė (2003) pateikia kalbos apibrėžimą. Tai svarbiausias žmogaus psichinės ir socialinės raidos pasiekimas, įgyjamas bendraujant su kitais žmonėmis. Pasak autorės, kalbos reikšmė žmogaus gyvenimui labai didelė. Savalaikis ir tinkamas jos formavimas yra būtina sąlyga visavertei suvokimo, atminties, vaizduotės, mąstymo raidai, todėl sutrikus kalbai, netenkama galimybės visapusiškai bendrauti, neretai sutrinka ir kitų psichinių procesų raida.

Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė (2002) teigia, jog nustatant kalbėjimo ir kalbos sutrikimą, remiamasi trimis pagrindiniais principais: vystymosi, sistemingumo ir kalbos ryšio su kitais psichiniais procesais. Vystymosi principu atskleidžiama sutrikimų kilmė, atsiradimo

nuoseklumas, nustatomas priešasčių ir pasekmių ryšys siekiant tinkamai įvertinti kalbą. Sistemingumo principu atsižvelgiama į visą kalbos sistemą. Trečiasis – kalbos ryšio su kitais psichiniais procesais principas, padeda nustatyti vaiko kalbos sutrikimo ir intelekto ryšį.

Kokiu būdu girdintis žmogus mokosi svetimos kalbos? Pirmiausia išgirsta naują žodį, įsimena jo skambesį, pakartoja žodį, klauso savo tarimo, įsimena tarimą, supranta žodžio reikšmę ir pats pradeda vartoti tą žodį. Tai ilgas procesas. Suprantama, kad sutrikusios klausos vaikui šis procesas trunka dar ilgiau. Profesorės Koroliovos (2012) teigimu, visavertei vaiko raidai, be klausos, svarbūs ir kiti faktoriai: vaiko artikuliacinio aparato būklė bei gebėjimas jį valdyti, pakankamas pažintinio išsivystymo lygis, kalbinė aplinka ir paties vaiko poreikis bendrauti.

Vaikų, turinčių klausos sutrikimų, raidos ir ugdymo(si) ypatumai. Vėluojanti kalbos raida yra vienas iš labai svarbių sutrikusios raidos požymių. Jei vaikas pirmųjų metų gale netaria nei vieno žodžio, dvejų vis dar negeba reaguoti į suaugusiojo prašymus bei blogai supranta kalbą, svarbu ieškoti šių problemų priežasčių. Tai gali būti tam tikrų smegenų žievės centrų (Vernike), atsakingų už kalbos suvokimą, pažeidimai, arba galimi klausos sutrikimai (įgimtas klausos nervo neišsivystymas ar įvairūs periferinio klausos aparato pažeidimai) (Giedrienė, 2003).

Prasauskienės (2003) teigimu, klausos sutrikimas – tai bet kuris klausos susilpnėjimas. Šiam apibrėžimui antrina ir Hallaghan, Kauffman (2003) papildydami, jog klausos sutrikimas gali būti įvairaus laipsnio – ir lengvas, ir labai sunkus. Plačiau klausos sutrikimų laipsniai bei kalbos galimybės pateikiamos aukštųjų mokyklų švietimo pagalbos specialistams savarankiškam darbui su specialius poreikius turinčiais studentais parengtose rekomendacijose.¹

1 lentelė

Klausos sutrikimų įtaka kalbos raidai

Klausos sutrikimų laipsnis	Girdimųjų pojūčių slenkstis	Kalbos supratimas
Nežymus neprigirdėjimas	27 – 40dB	Sunku girdėti tylų kalbėjimą arba kalbėjimą iš toli.
Vidutinis neprigirdėjimas	41 – 55dB	Supranta kalbą 0,9 – 1,5m. atstumu žiūrėdami į kalbančiojo veidą. Skurdokas žodynas, sutrikdyta kalba.
Žymus neprigirdėjimas	56 – 70dB	Girdi tik labai garsią kalbą, netiksliai ją supranta. Kalba neaiški, gramatiškai netaisyklinga.
Labai žymus neprigirdėjimas	71 – 90 dB	Girdi garsiai tariamas balses 0,3 m. atstumu nuo ausies. Netaisyklinga kalba.
Praktiškas kurtumas	Daugiau kaip 90 dB	Gali girdėti kai kuriuos stiprius garsus, tačiau vibracijos yra aiškiau suprantamos nei tonai. Komunikuojant remiasi rega, ne klausia. Kalba ir kalbėjimas be pagalbos nesivysto.
Visiškas kurtumas	Girdimųjų pojūčių nėra.	Aplinkos garsų negirdi. Kalba kaip sistema nesivysto.

¹ Rekomendacijos aukštųjų mokyklų švietimo pagalbos specialistams savarankiškam darbui su specialius poreikius turinčiais studentais (2014). Vilnius. http://www.studijuoktobulek.lt/UserFiles/file/Dokumentai/Rekomendacijos_2014-12-17_VSF.pdf

Mariūnas, Šešok (2003) akcentuoja, jog sutrikusios klausos asmenims viena didžiausių problemų – komunikacija. Socialinis ir asmeninis prisitaikymas gyvenime yra tiesiogiai susijęs su gebėjimu gauti, apdoroti, suprasti informaciją bei ją siųsti kitiems. Mitkus (2008) prideda, jog klausos sutrikimai dažnai sukelia komunikacijos problemas, o komunikacijos problemos gali sukelti socialinių ir elgsenos problemų. Autorius pateikia Merkt (2005) teiginius, jog sutrikus klausai, ypač esant kurtumui, visada atsiranda lydintys suvokimo, komunikacijos, socializacijos ir pasaulėžiūros savitumai.

Geležius, Pošytė (2008) teigia, jog vaikų, turinčių klausos sutrikimą, sakininė kalba pasižymi antrinio pobūdžio specifiniais kalbos ir komunikacijos sutrikimais: kalbos neišsivystymu, fonetiniais ir fonologiniais sutrikimais bei rašytinės kalbos sutrikimais. Novaišienė, Gudauskienė (2003) išskiria dar smulkesnius kalbos trūkumus: balso nosinumą, žodyno daugiareikšmiškumą, abstrakčių sąvokų nesupratimą, nekirčiuotų žodžio dalių ir galūnių negirdėjimą bei nesuvokimą, neadekvatų ir ribotą pašnekovo kalbos supratimą, netaisyklingą garsų tarimą bei diferenciaciją, nepakankamą rišliosios kalbos susiformavimą.

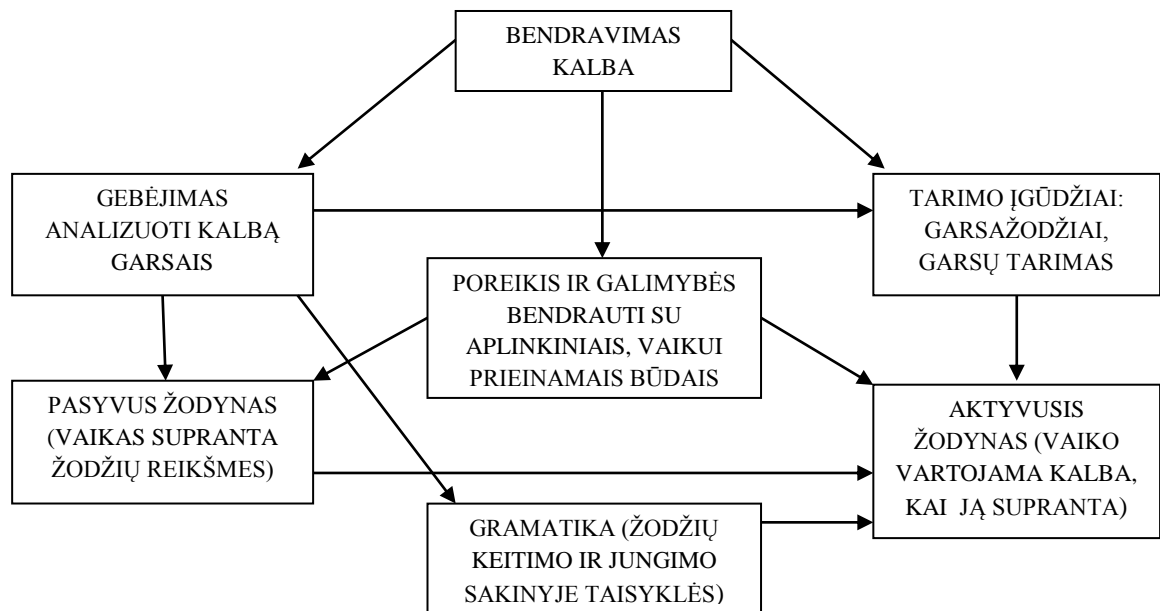
Sutrikusios klausos vaikams be kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, būdingi ir elgesio bei emocijų sunkumai ar sutrikimai. Dėl dėmesio trūkumo, jaučiamos atskirties nuo bendraamžių ar išskyrimo iš „sveikųjų“ būrio gali atsirasti mokymo(si) sutrikimai (Prasauskienė, 2003). Autorės teigimu, tai hiperaktyvumas, dėmesio susiaurėjimas, snūduriavimas dienos metu, prasti mokymosi rezultatai, netinkamas atsakas. Galimas nuolatinis prašymas pakartoti informaciją bei padidėjęs dėmesys kalbančiojo veidui.

1.2. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) ypatumai

Svarbiausias specialistų, dirbančių su vaikais, kurių klausa sutrikusi, **kalbos ugdymo(si) tikslas** – atrasti tinkamą komunikacijos būdą, kuris užtikrintų galimybę ugdytiniui bendrauti su aplinkiniais. Nors galima taikyti alternatyviąją komunikaciją, tačiau visgi, sakininės kalbos ugdymas yra svarbiausias tikslas.

Norvaišienė, Gudauskienė (2003) pateikia bendravimo komponentus. (žr. 1 pav.)

1 pav. Bendravimo kalba komponentai

Žemaitienė (2014) išskiria vaiko, turinčio klausos sutrikimą, kalbos ugdymui(si) reikšmingas sąlygas, kurias galima laikyti šios grupės vaikų **kalbos ugdymo(si) uždaviniais**:

- išmokti analizuoti kalbą ir kitus garsus, siekiant, kad vaikų atmintyje kauptųsi įvairių garsų ir žodžių sąvokos;
- įsisavinti gimtosios kalbos sistemą – žinoti žodžių reikšmes (žodynas), žodžių jungimo ir keitimo sakinyje taisyklės (gramatika);
- išmokti tarti įvairius kalbos garsus, jungti juos į žodžius ir sakinius;
- išmokti bendrauti su kitais žmonėmis kalba.

Pasak Žemaitienės (2014), dauguma neprigirdinčių ar kurčių vaikų nevalo kalbos bendraudami kasdienėse situacijose, nors žino ir ištaria įvairius žodžius užsiėmimuose, kuriuos veda surdopedagogas, logopedas ar auklėtoja.

Kalbos ugdymo(si) etapai. Kaip ir visa žmogaus raida, taip ir kalba tobulėja palaipsniui, kiekviename vystymosi periode savitai. Plačiau aptariami ankstyvasis bei ikimokyklinio amžiaus kalbos ugdymas (svarba, reikšmė).

Ankstyvasis kalbos ugdymas(is). Pažymimas glaudus ryšys tarp klausos sutrikimo ir kalbos raidos sulėtėjimo. Kuo ankščiau sutriko klausos, tuo sunkiau bus įvaldyti kalbą. Klausos ir kalbos ugdymas turi būti pradėti kuo ankščiau, net pirmaisiais gyvenimo metais (Hallaghan, Kauffman, 2003). Moeller (2000) teigia, jog ištyrus penkiamečių neprigirdinčiųjų vaikų kalbos ugdymo svarbą ankstyvame amžiuje, geresnius kalbinius rezultatus pasiekė vaikai, kuriems kalbos ugdymas pradėtas iki 11-ojo gyvenimo mėnesio. Šių vaikų žodynas, mąstymas bei komunikacijos gebėjimai buvo žymiai aukštesni už ugdytinių, kuriems kalbos ugdymas pradėtas vėlesniame amžiuje,

nepriklusomai nuo neprisigirdėjimo laipsnio. Užsienio mokslininkai (Itano, Sedey ir kt., 2006) teigia, kad ankstyvojo amžiaus kalbos ugdymo(si) reikšmė yra didelė. Atlikus tyrimus paaiškėjo, jog vaikų kalbiniai gebėjimai, pradėjus terapiją dar kūdikystėje, apie 6 gyvenimo mėnesį, tobulėjo nepaisant lyties, socialinių sąlygų, negalės, klausos sutrikimo laipsnio, rasės ir kt.

Kalbos ugdymas ikimokykliniame amžiuje. Mokiniai to mokosi per žaidybines veiklas, teminių užsiėmimų metu, tyrinėdami aplinką, bendraudami su aplinkiniais ir kt. Dirbant su ikimokyklinio amžiaus vaikais, įveikiant kalbos sutrikimus, į ugdymą reikia įtraukti žaidybines veiklas. Žaidimas, anot Wooldridge ir Shapka (2012), yra neatsiejamas nuo sveiko vaiko raidos daugybėje sričių: kognityvinėje, emocinio reguliavimo ir psichinės sveikatos, socialinio, kalbos ir raštingumo, fizinės sveikatos ir augimo. Poluškinos (2010) teigimu, svarbu suprantama kalba išaiškinti tėvams ir patiems vaikams kalbos sutrikimo priežastis, taisymo būdus bei būtinumą kantriai, ilgai kartu dirbti.

Švietimo pagalbos mokiniui specialistų poreikis. Mokiniui švietimo pagalba skiriama vadovaujantis specialiojo ugdymosi skyrimo tvarkos aprašu (2011 Nr. V-1775)². Akcentuojama, jog mokiniams taip pat teikiama psichologinė pagalba, socialinė pedagoginė pagalba, specialioji pedagoginė ir specialioji pagalba. Ją teikia įvairūs specialistai: tiflopedagogai, logopedai, surdopedagogai, psichologai, mokytojo padėjėjai, gestų kalbos vertėjai, skaitovai ir kt.

Dėl specifinės kalbos raidos, vaikams, turintiems klausos sutrikimų, teikiama *logopedo pagalba*. Logopedinis darbas turi būti tikslingas, organizuotas procesas, kuriame išskirti keli etapai. Kiekvienas iš jų charakterizuojamas savais tikslais, uždaviniais, metodais bei būdais. Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė (2002) pateikia kalbos ir kalbėjimo sutrikimų turintiems vaikams, logopedinėse pratybose numatomas darbo kryptis:

- garsų tarimo tikslinimas;
- foneminės klausos lavinimas ir garsinės analizės bei sintezės įgūdžių sudarymas;
- pasyviojo ir aktyviojo žodyno turtinimas naujais žodžiais su tikslinamu garsu, remiantis rišliosios kalbos ugdymo tema;
- rišliosios kalbos ugdymas;
- regimųjų, erdvės, laiko bei kitų suvokimų lavinimas.

Kadangi kalbos ir kalbėjimo sutrikimų įveikimo procesas yra ilgas ir sudėtingas, jis skirstomas į etapus. Pirmasis etapas – parengiamasis. Svarbiausi uždaviniai: artikuliacinio aparato rengimas tarti garsus, poreikio kalbėti ugdymas; pasyviojo žodyno aktyvinimas, sensorinių funkcijų lavinimas, kvėpavimo ir balso funkcijos tobulinimas bei mokymas bendrauti. Įgyvendinus šio

---

² LR švietimo ir mokslo ministro įsakymas „Dėl mokinio specialiųjų ugdymosi poreikių (išskyrus atsirandančius dėl išskirtinių gabumų) pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais įvertinimo ir specialiojo ugdymosi skyrimo tvarkos aprašo patvirtinimo“ 2011 m. rugšėjo 30d. Nr. V-1775 Vilnius.

etapo uždavinius, pereinama prie antrojo: garsinių bendravimo galimybių ugdymo, artikuliacijos aparato lavinimo, raumenų įtampos atpalaidavimo arba jos skatinimo, mokymo kontroliuoti kalbos padargų padėtį, balso funkcijos ir kvėpavimo lavinimo bei artikuliacinių judesių pajutimo ugdymo (Palačionienė, 2003).

Surdopedagogo pagalba. **Surdopedagogas** – pedagogas, ugdantis kurčiuosius ir neprigirdinčiuosius (Mitkus, 2008). Kalbant apie sutrikusios klausos vaikų kalbos ugdymą, svarbu paminėti reabilitacijos ir abilitacijos procesus, jų reikšmę. Reabilitaciją Koroliova (2009) apibrėžia kaip funkcijos, kurią žmogus anksčiau turėjo, bet dėl kokios nors priežasties prarado, atkūrimo procesą, todėl kažkada girdėjusiems ir supratusiems žodinę kalbą, tačiau apkurtusiems ar teišsaugojusiems klausos likučius, taikomas reabilitacijos terminas. Abilitaciją autorė apibūdina kaip funkcijos, kurios vaikas arba suaugęs neturėjo susiformavęs dėl ligos ar kitos priežasties, vystymo, formavimo procesą, kurio tikslas – ankstyvojo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų su KI ar KA gebėjimo suprasti kalbą, kalbėti ir bendrauti kalba lygiu, panašiu į vaiko, turinčio normalią klausą, įgūdžių tobulinimas. Todėl surdopedagogo vaidmuo yra svarbus nuo pat problemos identifikavimo bei ugdymo pradžios (Račylienė, Istomina, 2008). Ugdymo proceso sėkmei užtikrinti surdopedagogas vadovaujasi tam tikromis ugdymo gairėmis ir principais. Koroliova (2012) kalba apie šiuolaikinę požiūrį į sutrikusios klausos vaikų ugdymą - per klausos lavinimo metodus: audioverbalinį (W. Eastebrooks) ir klausos metodą (I. Koroliova). Autorės teigimu, klasikiniu požiūriu surdopedagogo veiklos objektas – vaikas, kurio klausą sutrikusi, o šiuolaikiniu požiūriu surdopedagogo veiklos objektas – šeima ir vaikas, turintis klausos sutrikimą, kaip integrali šeimos dalis.

Kalbos ugdymo(si) turinys. Sutrikusios klausos asmenų ugdymo ir socializacijos koncepcijoje³ teigiama, jog ikimokyklinėse ugdymo įstaigose vadovaujamosi LR Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintomis bendrosiomis programomis, jas individualizuojant ar pritaikant vaikui. Išskiriamos 2 esminės vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos ugdymo(si) sritys: 1) *klausos ugdymas*; 2) *taisyklingos kalbos ugdymas*.

Girdimosios patirties įvairiose situacijose kaupimas ir klausos ugdymas. Mariūnas, Šešok (2003) teigimu, būtina sudaryti sąlygas vaikui bendrauti įvairiose situacijose (suaugusiojo su vaiku, vaiko su vaiku, suaugusiojo su grupe vaikų), kuriose vaikas galėtų kaupti girdimąją (garsų, kalbos) ir bendravimo patirtį. Ugdant sutrikusios klausos vaikų kalbą, svarbu nepamiršti ir klausos lavinimo svarbos. LRŠMM (2000), pateikia klausos ugdymo tikslus:

- ugdyti vaikų kalbos suvokimą klausia taip, kad jie išmoktų maksimaliai ir veiksmingai naudotis savo klausos likučiais veiklose ir gyvenime;

---

³ LR Švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos nutarimas: „*Dėl sutrikusios klausos asmenų ugdymo ir socializacijos patvirtinimo*“. 1997 m. birželio 26 d. Nr. 39. Vilnius.

- panaudoti klausos likučius kalbos garsams mokyti ir jų netaisyklingam jų tarimo įveikimui; balso tembrui, kalbos intonacijai ir ritmikai normalizuoti;
- mokyti tinkamai naudotis individualiais klausos aparatais įvairioje akustinėje aplinkoje;
- orientuotis nekalbinių garsų pasaulyje.

Žodyno ir taisyklingos kalbos formavimas. Pasak Mitkaus (2008), pedagogams, specialistams, ugduos integrutus sutrikusios klausos vaikus iškyła vienas svarbiausių uždavinių – vaiko su sutrikusia klausia taisyklingų kalbinių įgūdžių formavimas, žodyno turtinimas, kuris yra daug skurdesnis nei girdinčiojo bendraamžio. Sutrikusios klausos vaikams su aplinka susipažinti ir ją pažinti svarbūs vaizdiniai. Šiems vaikams kalbos ugdymas vyksta didžiaja dalimi informacijos priimant rega, ją mėginant susieti su garsais. Todėl svarbu sukurti kuo daugiau žaidybinių, vaizdinių situacijų, jas papildant žodžiais. Mikulėnaitė (2003) akcentuoja, kad kalba yra susijusi su vaiko pažintine raida, kuo daugiau vaikas supranta, tuo daugiau gali pasakyti, todėl per ugdomąją veiklą ir žaidimą, vaikas mokosi bendrauti, sužino naujų žodžių, įsisavina sąvokas, kuria, o taip pat vystoma motorinė koordinacija, išmokstama pritaikyti judesius aktyviai veiklai.

Kalbos ugdymo(si) strategijos. Vaikų, su sutrikusia klausia, sėkmingas ugdymas priklauso nuo tinkamai apgalvotų ir parinktų kompensacinių bei specifinių ugdymo metodų parinkimo strategijų.

Kompensacinės strategijos. Jos apima priemonių, aplinkos pritaikymą tam tikrai specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiai vaikų grupei.

Kompensacinių priemonių taikymas. Svarbu iširti klausos pažeidimo priežastis, jų lygį bei pritaikyti kompensacines priemones (Hallaghan, Kauffman, 2003). Mariūnas, Šešok (2003) teigia, kad neprigirdinčiųjų žmonių integracijos procese, svarbiausia gerinti jų kalbėjimo ir kalbos suvokimo bei šių komponentų naudojimo galimybes. Sutrikusios klausos vaikų kalbos ugdymui reikalingos sąlygos: vaikas turi nuolat nešioti klausos aparatą (KA) arba kochlearinį implantą (KI), kurie turi būti tinkamai nustatyti. Ugdant kalbą, būtinai naudojama garsus stiprinanti aparatūra, kuri leidžia maksimaliai remtis vaiko klausos likučiais (Daugirdienė, 2003).

Naudojimosi kitais jutimais (rega, lytėjimu, klausia) skatinimas. Bendraujant su sutrikusios klausos vaikais, reikia stengtis informaciją perduoti dėmesį akcentuojant į nepažeistus jutimus (rega, lytėjimą, uoslę) nepamirštant išnaudoti klausos likučių tobulinimą (Norvaišienė, Gudauskienė, 2003). Vaikas, nuolat nešiojantis KA (klausos aparatą) arba KI (kochlearinį implantą), kaip ir gerai girdintys vaikai, klausytis ir kalbėti mokosi aktyviai – tiksliau tai yra mokymas(is). Vaikas mokosi daugelio dalykų savarankiškai arba tiesiog stebėdamas suaugusiojo veiksmus, mėgdžiodamas jį, bendraudamas, veikdamas kartu, žaisdamas, tyrinėdamas įvairiausius daiktus (Mariūnas, Šešok, 2003). Dėl klausos sutrikimo ir dalinio kalbėjimo neišsivystymo, neprigirdintieji blogai suvokia ir supranta aplinkinių kalbą, dažnai perklausia. Stengiasi daugiau

klausyti sveikesne ausimi. Neprigirdintieji vaikai atidžiai žiūri į kalbančiojo veidą, stebi mimiką, gestus, dalį kalbinės informacijos suvokia, skaitydami iš lūpų (Hallaghan, Kauffman, 2003).

Fizinės aplinkos pritaikymas. Mariūnas, Šešok (2003) teigia, kad svarbu pritaikyti fizinę aplinką, kurioje būtų sudarytos sąlygos garsams suvokti, nes vaikams su KA arba KI sunku mokytis klausytis triukšmingose patalpose. Vaikui turi būti suteiktos galimybės girdėti įvairius kalbinius ir nekalbinius garsus.

Strategijos, siejamos su specifinių metodų taikymu. Kadangi sutrikusios klausos vaikams išmokti kalbėti yra žymiai sunkiau dėl vieno iš jutimų – klausos, sutrikimo, kalbos ugdymo metodai taip pat turi ypatumų. Svarbu pritaikyti tinkamą ugdymo metodą vaikui, siekiant geresnių rezultatų. Vyrauja keli kalbos ugdymo sutrikusios klausos vaikams, metodai: klausos - žodinis metodas, kalbėjimo judesių skaitymas, ženklais papildytas kalbėjimas, „totali“ komunikacija, bilingvinis metodas.

Hallaghan, Kauffman (2003) apibūdina *klausos žodinį metodą*, sutrikusios klausos ugdytinių kalbai ugdyti. Naudojamos technikos, skatinančios vaikus geriau panaudoti turimą klausos likutį. Svarbiausia laikytis šio metodo principų, kuriais teigiama, jog svarbi kuo ankstesnė klausos – žodinio lavinimo pradžia, daugelio sutrikusios klausos vaikų klausos likučio panaudojimas bei kuo ankstesnis garso stiprinimo prietaisų naudojimas (klausos aparatai). Pritaikius tinkamus garso stiprinimo aparatus, daugelis neprigirdinčių vaikų gali girdėti garsus, kurių dažnis panašus į kalbos garsų dažnį. Labai svarbu kuo aktyviau skatinti ugdytinius klausyti, o ne tik pasikliauti regos analizatoriumi. Ugdant šiuo metodu, šeimai nereikia mokytis gestų kalbos, tačiau tėvų vaidmuo – svarbi bet kokio sunkumų įveikimo plano dalis. Ališauskas (2003) teigia, jog šiam metodui sutrikusios klausos vaikų ugdyme teikiama pirmenybė.

Kalbėjimo judesių skaitymo metodo taikymas remiasi vaiko skatinimu naudotis vaizdine informacija iš įvairių šaltinių, kad suprastų, kas jam sakoma. Klaidingai manoma, jog tai gali būti tik skaitymas iš lūpų, kuomet atsižvelgiama tik į kalbančiojo burnos judesius. Pasak Hallaghan, Kauffman, tai ir kontekstiniai stimulai, kuomet gerai mokėdamas skaityti kalbėjimo judesius asmuo gali numatyti tam tikrą pranešimą. Taip pat ir liežuvio bei žandikaulio judesiai.

Daugirdienė (2007) aptaria *totalios komunikacijos metodą*. Taikant šį metodą, gali būti vartojami visi būdai (gestai, sakytinė kalba, mimikos ir kt.) padedantys bendrauti su vaiku. Treniruojami klausos likučiai, ugdomi skaitymo iš lūpų įgūdžiai. Sakytinė ir gestų kalba vartojamos sinchroniškai. Tai labiausiai paplitęs kalbos ugdymo metodas, dirbant su sutrikusios klausos vaikais, kadangi stengiamasi ugdyti visus pojūčius.

Bilingvinis metodas naudojamas kurčiųjų vaikų ugdymui. Šiuo metodu vaikas mokomas bendrauti dviem kalbomis: gestų bei žodine kalba. Jos vertinamos kaip lygiavertės ir vartojamos ne tuo pačiu metu. Visgi gestų kalba yra pradinė ir pagrindinė kurčiojo vaiko bendravimo priemonė.

Šio metodo mokymo tikslą autorius apibūdina kaip mokymo turinio perteikimą, neteikiant pirmenybės žodinei kalbai (Ališauskas, 2003). Autoriaus teigimu, bilingvinio metodo privalumas tas, kad pilnavertis bendravimas gestų kalba, garantuoja kurčiamam normalią protinę veiklą, leidžia sukaupti pakankamą žinių apie pasaulį ir jį supančią aplinką, „bagažą“. Mitkus (2008) antrina Ališauskui (2003) bei prideda, jog dėl trigubo krūvio, tenkančio sutrikusios klausos vaikui: tuo pačiu mokytis suprasti kalbą, kalbėti bei įgyti kalbos sistemos pagrindus, derėtų prasmingai apgalvoti šių vaikų ugdymo metodus. Geriau derinti gestų kalbą su žodine, taip įgalinant ugdytinį kokybiškiau integruotis ir į kurčiųjų ir į girdinčiųjų socialinį gyvenimą.

Strategijos, siejamos su įvairių ugdymo(si) priemonių taikymu. Parinkti tinkamą kalbos ugdymo metodą tiek girdintiems tiek ir sutrikusios klausos vaikams, reiškia suteikti galimybę ugdytiniams socialiai bendrauti, integruotis į visuomenę ir tobulinti intelekto gebėjimus. Pasak Mitkaus (2008), tinkamai parinktos ir pritaikytos priemonės padeda kompensuoti audialinės informacijos stoką. Tuo pačiu lavina ir mokinių mąstymą, aktyvina protinę veiklą, padeda realizuoti savo gebėjimus, skatina motyvaciją mokytis, palengvina naujų žodžių, sąvokų suvokimą bei įsisavinimą, koncentruoja dėmesį, padeda išlaikyti emocinę pusiausvyrą, turtina žodyną bei padeda formuoti taisyklingos žodinės ir rašytinės kalbos formų pagrindus. Tačiau siekiant pritaikyti norimą metodą, nemažiau svarbu naudoti tinkamas priemones tikslui pasiekti. Pateikiamos įvairių ugdymo(si) priemonių taikymo galimybės.

Vizualinių priemonių taikymas. Sutrikusios klausos vaikai, dažnai negalėdami kokybiškai suprasti, bei reikšti minčių kalba, kaip pagrindinį jutimą, naudojamą komunikuojant, renkasi regą. Todėl šiems mokiniams ypatingai svarbi vaizdinė medžiaga – simboliai. Šių būna įvairių. Liaudanskienė, Ulevičiūtė (2010) leidinyje „metodinės rekomendacijos mokytojams dėl simbolių sistemų naudojimo mokinių ugdymui ir grafinės teksto interpretavimo programinės įrangos galimybės kuriant specialiąsias mokymo priemones“, pateikia kelių rūšių simbolių grupes:

- daiktai – simboliai; konkretūs, dažnai matomi, naudojami daiktai;
- daiktų nuotraukos – simboliai, aiškios konkrečių daiktų, veiksmų, emocijų nuotraukos;
- konkretūs grafiniai simboliai, ideologogramos (lietuviška simbolių sistema), Mayer Johnson simboliai, piktogramos ir užsienyje sukurti konkretūs grafiniai simboliai;
- abstraktūs grafiniai simboliai, Bliss simboliai (tarptautinė simbolių sistema, apimanti platų žodyną), pritaikyti aukštų intelektinių gebėjimų asmenims;
- žodžiai – simboliai, daiktų, asmenų, emocijų pavadinimai raštu;
- raidynas.

Vaikų, turinčių klausos sutrikimų, ugdyme ypatingas dėmesys skiriamas žodyno plėtrai, sąvokų suvokimui, gramatinei kalbos struktūrai įsisavinti, aiškių garsų tarimui, klausos likučių lavinimui. Viso ugdymo metu plačiai naudojamos įvairios mokymo priemonės (Mitkus, 2008).

Autorius pateikia galimas priemones, perteikiančias simbolių informaciją vaizdu įvairesniais būdais. Tai paveikslai, paveikslėlių serijos, kortelės, schematiniai piešiniai, daiktai, žodynėliai, įvairūs piešiniai, plakatai, veiklos instrukcijos. Svarbios ir veiksminės priemonės, kaip vaizdinės informacijos dalis. Jos padeda formuoti sąvokas, vaizdinius. Tai iš anksto apgalvotų situacijų kūrimas, dramatinizavimas, inscenizavimas, pantomima (Brazdonytė – Morkevičienė, (2000)).

Kalbai ugdyti svarbi vaizdinė informacija yra ne tik sutrikusios klausos vaikams. Įprastos raidos ugdytiniai kalbos mokosi taip pat vaizdinių, kurie supa juos, pagalba. East, Evans (2008), teigia, jog įprastos raidos vaikų, turinčių kalbos ir kalbėjimo sutrikimų kalbos ugdyme svarbų vaidmenį atlieka vaizdinė medžiaga. Autorės siūlo naudoti ženklus ir gestus, paveikslėlius ir /ar simbolius (kaip pagalbines mokymo priemones ar priminimo korteles), tuo tarpu garsinę, pateikiamą informaciją vaikui, derėtų labai apgalvoti. Svarbu teikti trumpas žodines instrukcijas, patikrinti ar jas ugdytinis supranta, jei geba, prašyti pakartoti.

Logopedinėse pratybose ugdant kalbinius vaikų gebėjimus, nuolatos remiamasi vaizdine medžiaga. Tai padeda geriau suprasti žodžiu pateiktą informaciją, ypač, kuomet ugdytinio gyvenimiška patirtis dar siaura, daugelio daiktų, reiškinių, gyvūnų ar emocijų jis nėra matęs.

Girdimųjų priemonių taikymas. Derėtų aptarti ir klausos gebėjimų tobulinimo svarbą sutrikusios klausos bei įprastos raidos vaikų ugdyme. Klausos suteikia gebėjimą girdėti, atpažinti aplinkos garsus, juos diferencijuoti. Šio gebėjimo dėka išmokstame kalbėti garsinės kalbos atpažinimo ir mėgdžiojimo principu. Svarbu nepamiršti ir klausos lavinimo svarbos. Tai taip pat svarbus sutrikusios klausos vaiko pilnaverčiam vystymuisi aspektas. Pasak Mitkaus (2008), maksimalus klausos likučių panaudojimas tarnauja kokybiškesniam sakinio kalbėjimo išmokimui, sąlygoja natūresnę kalbos suvokimą klausia ir rega. Neprigirdinčiųjų ugdyme yra lavinama toninė ir kalbinė klausos. Kalbinė klausos lavinama pamokų metu, o toninė – per individualius užsiėmimus ir po pamokų (Martišiūtė, 2000). Autorės teigimu, klausos lavinama bisensoriniu (klausos ir regos) bei monosensoriniu (tik klausos) būdu su įvairaus tipo garsą stiprinančia aparatūra. Įprastos raidos vaikų foneminės klausos lavinimas vyksta panašiai, tik nėra naudojama garsą stiprinanti aparatūra, tačiau taip pat remiamasi abiem būdais: ir klausia ir rega.

Informacinių technologijų taikymas. Šiais mokslo pažangos laikais svarbu nepamiršti ir informacinių technologijų panaudos galimybių bei svarbos vaikų kalbos ugdymo procese. Visi, tiek įprastos raidos, tiek sutrikusios klausos vaikai noriai atlieka užduotis prie kompiuterio. Specialistai turėtų gerai apgalvoti pateikiamas užduotis, kad ugdytiniams būtų malonu, bet kartu ir naudinga mokytis informacinių technologijų pagalba. Daugirdienė (2003) teigia, jog IT programos taikomos erdviniam, regimiesiems suvokimams tobulinti ir kalbos lavinimui. Vaikai mokosi atpažinti kūno dalis, naminius gyvulius, jų balsus, naminių gyvulių jauniklius, paukščius, žvėris, spalvas, formas ir

dydžius, juos lygina, įsimeina naujas sąvokas. Autorės nuomone, svarbiausia, kad kompiuterinės programos atitiktų vaiko gebos galimybes.

Strategijos, siejamos su ugdymo(si) proceso dalyvių bendradarbiavimu. Šeima labai svarbus faktorius: ar šeima sugebės teikti būtiną vaikui pagalbą, ar šeimos nariai ims atsakomybę už vaiko lavinimą, ar nenukentės kitų šeimos narių interesai. Praktika liudija, kad integruoto ugdymo sėkmę daugiausia lemia šeimos galimybės ir sugebėjimas padėti vaikui. Negalima vienos ugdymo formos ar metodo taikyti visiems, nes tai priklauso nuo konkretaus vaiko, jo šeimos ir būsimos ugdymo įstaigos (Ališauskas, 1998). Pasak Mariūno, Šešok (2003), į ugdymo(si) procesą reikia įtraukti visus žmones, besirūpinančius vaiku: tėvus, brolius, seseris, senelius, bendraamžius, mokytojus ir kt.

Bendravimas su vaikais, turinčiais klausos sutrikimą, yra apsunkintas. Todėl tėvai ir specialistai, dirbantys su šiais ugdytiniais, turi gerai išmanyti vaikų kalbos ir kalbėjimo specifiškumus bei bendravimo ypatumus. Šios žinios leidžia specialistui, mokytojui, tėvams atrasti tinkamą ryšį su vaiku bei įgyvendinti užsibrėžtus siekiamus tikslus. Norvaišienė, Gudauskienė (2003) pateikia *bendravimo su vaikais, turinčiais klausos sutrikimų, rekomendacijas*:

- prieš kalbant su vaiku, reikia įsitikinti ar šis gerai mato kalbančiojo veidą;
- bendraujant, stengtis nejudėti, stovėti priešais, neužsidengti rankomis veido, nes tai apsunkina vaiko skaitymo iš lūpų galimybes;
- nepasikliauti tik vaiko skaitymo iš lūpų galimybėmis;
- kalbėti neskubant, aiškiai, tačiau nelėtinti kalbos tempo nenatūraliai bei labai stipriai neartikuluoti žodžių, kadangi klausantysis gali neteisingai suprasti informaciją;
- nešaukti, kadangi klausos aparatas tik sustiprina garsą, bet nesuteikia žodžiams aiškumo. Triukšmas gali sukelti net skausmą;
- kad aplinkos garsai (radijas, garsai pro atdarus langus) netrikdytų bendravimo su vaiku, svarbi kuo ramesnė bendravimo erdvė, nes triukšmas trukdo vaikui išskirti kalbos garsus;
- bendraujant svarbu atsistoti taip, kad šviesos šaltinis neatsidurtų už nugaros, nes šešėlis, krintantis ant veido, trukdys vaikui suprasti sakomus žodžius;
- reikėtų vengti ilgų ir sudėtingų sakinių. Jei vaikas nesuprato informacijos, jos nereikia kartoti, svarbiau perfrazuoti, pasakyti mintį kitais žodžiais arba informaciją perteikti vizualiniu būdu;
- svarbi ne tik išsakoma informacija, bet ir veido išraiška. Tai svarbus informacijos apie bendravimą šaltinis;
- dauguma sutrikusios klausos vaikų suvokia kalbos intonacijos ir ritmo skirtumus, ypač klausiamąją intonaciją, tokiu būdu geriau supranta kalbos prasmę;
- sutrikusios klausos ikimokyklinukai tokie pat smalsūs ir reikalauja atsakymų kaip ir girdintys vaikai. Svarbu pastebėti ar vaikas norėtų kažko paklausti ir skatinti tai daryti;

- reikėtų skatinti kitus vaikus bendrauti su sutrikusios klausos vaikais, nes jie padeda keičiantis gaunama informacija;
- norint atkreipti dėmesį, galima naudoti vizualines priemones, pvz., norint pradėti ar nutraukti pratybas, mirktelėti šviesomis.

Apibendrinant galima teigti, jog ugdant vaikus, turinčius klausos sutrikimą svarbiausia - tikslingas, nuoseklus ir kryptingas bendras pedagogų, specialistų ir šeimos narių darbas, kuris vyksta tam tikrais etapais, siekiant rezultatų įvairiomis kalbos ugdymo(si) strategijomis, metodais ir priemonėmis.

2 skyrius. VAIKŲ, TURINČIŲ KLAUSOS SUTRIKIMĄ, KALBOS UGDYMO(SI) YPATUMAI: SURDOPEDAGOGŲ PATIRTIS

2.1. Tyrimo metodika

Pasak Kardelio (2002), kokybiniuose tyrimuose pateikiamų pavyzdžių gausa yra siekiama leisti skaitytojui pajusti duomenų prasmę ir suteikti sąlygas susidaryti savo nuomonę. Šiam teiginiui antrina ir Žukauskienė (2008), pažymėdama, jog kokybinis tyrimas - sistemingas situacijos, įvykio, atvejo, individo ar grupės tyrimas natūralioje aplinkoje, siekiant suprasti tiriamuosius reiškinius bei pateikti interpretacinį, holistinį (ne kaip atskirų kintamųjų pasekmę, bet "išgyventą patirtį) iš situacijų analizės kylantį paaiškinimą (Žukauskienė, 2008). *Kokybinio tyrimo metodologija* šiame tyrime leidžia giliau pažvelgti į tiriamąjį objektą, tyrinėti tam tikrai žmonių grupei būdingą situaciją (Tidikis, 2003).

Duomenų rinkimo metodas. Siekiant išsiaiškinti vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos ir kalbėjimo ypatumus, pasirinkta individuali surdopedagogų, dirbančių specialiose ugdymo įstaigose apklausa žodžiu (pusiau struktūruotas interviu metodas). Šio interviu struktūrą sudaro klausimai, parengti remiantis teorinių šaltinių analize, iš anksto planuojama klausimų pateikimo seka, tačiau numatyta, kad tyrimo eigoje tyrėjas gali pateikti papildomus, nenumatytus klausimus (Telešienė, 2013). Interviu sudaro tokie klausimų blokai:

- 1) *demografiniai duomenys apie specialistus:* užimamos pareigos įstaigoje, darbo stažas;
- 2) *vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ypatumai:* kalbos ypatumai, raidos specifiškumai;
- 3) *vaikų, turinčių klausos sutrikimą, ugdymas:* ugdymo įstaigų įvairovė, ugdymo planavimas, kompensacinių priemonių naudojimas, fizinės aplinkos pritaikymo galimybės, specifinių ugdymo metodų pritaikomumas, ugdymo priemonių gausa, bendravimo su sutrikusios klausos mokiniais ypatumai;
- 4) *kalbos ugdymo(si) pasiekimai:* kalbos ugdymo pasiekimų galimybės.

Tyrimas vykdytas 2015 metų rugsėjo – 2015 metų spalio mėnesiais (Priedas 1). Duomenų apdorojimo metodas. Tyrimo duomenys apdoroti, taikant kokybinę ir kiekybinę turinio analizę (2 - 11 priedai). Kardelis (2002) pažymi, kad kokybinei analizei priskiriamas sisteminimas, klasifikavimas bei priežastinių, funkcinių ir struktūrinių ryšių analizė. Interviu klausimai buvo suskirstomi į kategorijas, šios smulkinamos į subkategorijas bei pateikiamas teiginių, perteikiančių tam tikrą mintį, skaičių (kiekybinė analizė).

2.2. Tyrimo imtis

Pagrindiniai kriterijai formuojant tyrimo imtį ir atrenkant tyrimo dalyvius: specialiosios ugdymo įstaigos, ugdančios sutrikusios klausos ikimokyklinio amžiaus vaikus; pakankama

surdopedagogo darbo patirtis. Apklausoje dalyvavo 10 surdopedagogų (N=10), dirbančių specialiose ugdymo įstaigose. Pateikiama gauta informacija apie tyrimo dalyvius (žr. 2 lentelė).

2 lentelė

Informacija apie tyrimo dalyvius

Protokolo Nr.	Užimamos pareigos	Darbo stažas
Nr. 1	Surdopedagogas	34 metai
Nr. 2	Surdopedagogas	6 metai
Nr. 3	Surdopedagogas	3 metai
Nr. 4	Vyresnysis Surdopedagogas	6 metai
Nr. 5	Surdopedagogas	37 metai
Nr. 6	Surdopedagogas	10 metų
Nr. 7	Surdopedagogas	27 metai
Nr. 8	Surdopedagogas	6 metai
Nr. 9	Surdopedagogas ekspertas	16 metų
Nr. 10	Vyresnysis Surdopedagogas	8 metai

Surdopedagogų darbo patirtis svyruoja nuo 3 iki 37 metų. Vidutinis surdopedagogų, dalyvavusių apklausoje darbo stažas 15 metų. Vidutinė interviu trukmė – 30 min.

Tyrimo dalyvių atsakymai koduojami pagal interviu protokolo numerį (pokalbių įrašai pateikiami prieduose). Laikantis tyrimo etikos principų (savanoriško dalyvavimo tyrime, konfidencialumo) principų, analizuojant tyrimo duomenis respondentų vardai neminimi. Interviu buvo atliekami respondentų darbo vietose.

2.3. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos raidos ypatumai, ugdymo(si) planavimas bei specialistų pagalba

Tyrimo metu, siekta kuo išsamiau išanalizuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos ir kalbėjimo ypatumus. Išskiriami sutrikusios klausos vaikų kalbos ir raidos ypatumai (papildomi sutrikimai, kalbos ir kalbėjimo specifiškumai).

Vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos ir raidos ypatumai. Šioje tyrimo dalyje siekta atskleisti vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos bei raidos išskirtiniausius bruožus (kuo savita kalbos bei kalbėjimo raida, kokių papildomų sutrikimų ar ugdymo procesui trukdančių problemų pasitaiko dažniausiai). Remiantis gautais duomenimis, sudaryti sutrikusios klausos vaikų kalbos ir raidos ypatumai (žr. 3 lentelėje). Šiems vaikams būdinga: *kalbos agramatiškumas, žodyno skurdumas, neišplėtotą kalbą*. Išskirti ir raidos ypatingumai: *lydintys genetiniai sindromai, erdvinis mąstymas, elgesio ir emocijų sutrikimai bei judesio koordinacijos sunkumai*.

Vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos ir raidos ypatumai

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIG. SK.
Kalbos ypatumai	Žodyno skurdumas	3
	Kalbos agramatiškumas	4
	Neišplėtota kalba	4
Viso:		11
Kiti raidos ypatumai	Lydintys genetiniai sindromai	3
	Erdvinis mąstymas	4
	Elgesio ir emocijų sutrikimai	4
	Judesio koordinacijos sutrikimai	4
Viso:		15

Pirmojoje kategorijoje *kalbos ypatumai*, išskiriami svarbiausi vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos raidos specifiškumai. Tyrimo dalyviai kaip vieną iš svarbiausių įvardija būdingą aktyvaus ir pasyvaus žodyno nepakankamumą:

Kurtieji ar neprigirdintys vaikai, kurie pakliūna į mūsų įstaigą, dažniausiai neturi net to pirminio bagažo. [9] <...> pirminį žodyną turtina tik specialistai [9].

Dar plačiau aptariama ir kalbos agramatiškumo problema:

Vaikai dažniausiai garsiai kalba, klausia nuslopinta, negirdi aukštų dažnių, taria žemų dažnių garsus. Kalba nerišli, dažniausiai žemas kalbėjimo tonas [2]; vaikams sudėtinga klausytis pasakojimų, komunikuoti kalba, ji yra agramatiška, be galūnių, netaisyklinga sakinio struktūra, vyrauja atskiri žodžiai [1] <...> kalba kapota, netaisyklinga [5] <...> šie vaikai kalboje naudoja savo gestų kalbos gramatiką, kur nėra galūnių ir keičia sakinio stilių labai [8].

Tyrimo dalyviai aptaria visos kalbos sistemos apsunkintą ugdymą(si), tai ir mąstymo ir kalbos suvokimo bei kalbėjimo sunkumus:

Vaikai negirdi nuo pat kūdikystės, yra sulėtėjusi visa kalbos raida, t.y. suvokimas, mąstymas, ekspresyvioji kalba [2] <...> labiau kalba vėluoja, [7] <...> žmogaus kalbos vystymasis, ugdymasis yra daugiausiai per klausą, mūsų vaikams tai neprieinama, jie turi priimti kalbą tik rega. [5].

Tyrimo dalyvių duomenis patvirtina ir mokslinių šaltinių autoriai: Mitkus (2008), Norvaišienė, Gudauskienė (2003) pažymi kalbos trūkumus: balso nosinumą, žodyno daugiareikšmiškumą, abstrakčių sąvokų nesupratimą, nekirčiuotų žodžio dalių ir galūnių negirdėjimą bei nesuvokimą, neadekvatų ir ribotą pašnekovo kalbos supratimą, netaisyklingą garsų tarimą bei diferenciaciją, nepakankamą rišliosios kalbos susiformavimą. Autorių nuomone, pedagogams, specialistams, ugdantiems integruotus sutrikusios klausos vaikus iškykla vienas svarbiausių uždavinių – vaiko su sutrikusia klausia taisyklingų kalbinių įgūdžių formavimas, žodyno turtinimas, kuris yra daug skurdesnis nei girdinčiojo bendraamžio.

Kalbos raidai įtaką daro ne tik klausos sutrikimas, taip pat ir kiti raidos ypatumai, kuriuos tyrimo dalyviai pažymi. Išskiriami *lydinčių genetinių sindromų atvejai*:

Būna ir antrinių problemų, pavyzdžiui įvairūs sindromai [7] <...> ateina vaikai turintys Jakobseno, Autizmo ar Dauno sindromus [1].

Taip pat, *emocijų ir elgesio sutrikimai*, kurie, kaip pažymi surdopedagogai, yra dažnai pasitaikantys:

Jų emocijos yra hiperbolizuotos, Jie šaukia, bendrauja, tarpusavyje taria skiemenis [3] <...> elgesio ir emocijų sutrikimai yra dažni [7] <...> negalėčiau pasakyti ar šie sutrikimai būdingi tik sutrikusios klausos vaikams ar ir kitiems [8] <...> tačiau nemaža dalis vaikų turi emocijų ir elgesio sutrikimų dėl nuolatinio pasimetimo, nesupratimo [10].

Pasak specialistų, stebimi ir *judesio koordinacijos trūkumų atvejai*:

Tai vestibuliarinio aparato visa veikla, su motorika smulkiąja dažnai būna prasčiau, koordinacija [4] <...> Koordinacija yra apsunkinta, kur žongliruotų kamuoliuką neturiu nei vieno [4] <...> Dažnai nerangūs būna, kliūna visur, koncentravimo stoka, motorika šiek tiek atsiliekanti. [10].

Yra ir specialistų, kurie neiškiria fizinės raidos kaip specifinės:

Jei kalbėčiau apie raidą, daugiau koncentruočiausi į fizinę raidą. Tokių ypatingų išskirtinumų nepastebiu, jei neturi kompleksinių negalių ir yra tik klausos sutrikimas, kažkaip kitaip fiziškai jo raida nepasakyčiau, kad skiriasi [9].

Kadangi vaikų, turinčių klausos sutrikimų, didžioji informacijos priėmimo ir apdorojimo grandis yra rega, kalba formuojasi regimųjų vaizdinių pagalba:

Žodinė kalba nuo gestų kalbos skiriasi. Kai vaikai išmoksta rašyti ir reikia parašyti, jie rašo kaip galvoja. Jie mąsto vaizdiniais [6] <...> vaikai gauna kalbą tiktais rega. Kažkiek tarties mokymą, bet jiems yra labai sunku nes kalba yra erdvinė [5] <...> Ji savita, nes skiriasi kalbinis mąstymas [6].

Raidos ypatingumus patvirtina Prasauskienės (2003), Koroliovos (2012) teiginiai, jog sutrikusios klausos vaikams be kalbėjimo ir kalbos sutrikimų, būdingi ir elgesio bei emocijų sutrikimai, visavertei vaiko raidai, be klausos, svarbūs ir kiti faktoriai: vaiko artikuliacinio aparato būklė bei gebėjimas jį valdyti, tinkami motorikos gebėjimai, pakankamas pažintinio išsivystymo lygis, kalbinė aplinka ir paties vaiko poreikis bendrauti.

Sutrikusios klausos vaikų kalbos vertinimas ir ugdymo planavimas. Remiantis surdopedagogų teiginiais, išskirti veiksniai planuojant ugdymą (žr. 4 lentelę): Klausos ir kalbos gebėjimų vertinimas, kurį sudaro: *klausos vertinimas bei individualių kalbos gebėjimų identifikavimas*. Taip pat kalbos ugdymo planavimas, kai remiamasi: *įstaigų parengtomis programomis, kitų įstaigų rekomendacijomis, individualiais planais, šeimos lūkesčių išklausymu*.

4 lentelė

Sutrikusios klausos vaikų kalbos vertinimas ir ugdymo planavimas

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIG. SK.
Klausos ir kalbos gebėjimų vertinimas	Klausos vertinimas	3
	Individualių kalbos gebėjimų identifikavimas	5
	Viso:	8
Kalbos ugdymo planavimas	Atsižvelgimas į šeimos lūkesčius	1

	Kitų įstaigų rekomendacijos	2
	Įstaigų sudarytos programos	6
	Individualūs planai	7
	Viso:	16

Kategorijoje *klausos ir kalbos gebėjimų vertinimas* surdopedagogai išskiria *klausos vertinimo* būtinumą ugdymo pradžioje:

Kiekvienas atėjęs vaikas turi audiogramą, kurioje yra nurodytas sutrikimo laipsnis [1] <...> Net ir turint audiogramas, pakartotinai įvertinam vaiko klausą, ką jis jau girdi, ties kuo reikės pradėti [10].

Išryškinamas *sutrikimo nustatymo laiko* būtinumas:

kada vaikui yra diagnozuota klausa. Jei diagnozuota iš karto, pritaikomi klausos aparatai ar implantai nuo gimimo. Jei nuo gimimo, tai kalbos raida lygiagreti normalios klausos vaikų kalbai [2].

Teiginį pagrindžia ir Prasauskienė (2003) pastebėdama, jog ankstyva klausos sutrikimų diagnostika yra gyvybiškai svarbi, nes laiku pritaikius terapinių priemonių kompleksą, galima išvengti ar sumažinti neigiamas pasekmes raidai. Tyrimo dalyvių nuomone, organizuojant ugdymą, svarbu remtis *vaikų gebėjimais*, stipriosiomis galiomis:

Reikia pasižiūrėti ir įvertinti vaiką [2] <...> Turime gebėjimus įvertinti, kad žinotume ko imtis [1] <...> Naudojamės PPT tarnybų rekomendacijomis, sužinome tėvų lūkesčius [3] <...> kiekvienas vaikas yra labai individualus, savitas [1] <...> priklauso nuo vaiko klausos likučių, nuo gebėjimų, nuo socialinių įgūdžių [1] <...> remiuosi programomis, atsižvelgiu į kiekvieno vaiko atsineštas stiprybes [9].

Kalbos ugdymo(si) planavimas vyksta atsižvelgiant į *šeimos lūkesčius, bendrus tikslus ir siekius: Būtinai reikia atsižvelgti į tėvų lūkesčius, nes ypač kurčių vaikų tėvų teigimu, gestais bendrauti vaikus jie išmokys patys [3].*

Siekiant užtikrinti kokybišką ugdymą, neretai remiamasi ir *kitų įstaigų rekomendacijomis: Remiasi ir pasiūlyta Vilniaus universiteto sudaryta programa. Daugiau programų tokių nėra. Todėl džiaugiamės, kad patys ją parašėme [1] <...> Naudojamės ir PPT tarnybų rekomendacijomis [3].*

Kaip pažymima tyrimo dalyvių, įstaigos yra *parengusios ugdymo programas, kurios pritaikytos klausos sutrikimų turintiems vaikams:*

Remiamės mūsų centro padaryta programa. Ji sudaryta remiantis vaiko gebėjimais ir klausos sutrikimo laipsniu, visoms amžiaus grupėms. [1] <...> Yra raktinės temos, ką vaikai turėtų žinoti [4] <...> Jei tai mažiukai, naudojuosi „kalbos pagrindai I dalis“, siunčiam tėveliams kiekvieną savaitę programą, kur surašyti tikslai, priemonės. Vėliau, integruotų įgūdžių vystymosi skalė. Ji yra vyresniesiems nuo 1 metų. [4] <...> Turime garsų tarimo lenteles, balso, kvėpavimo, jų sutrikimų vertinimui [7] <...> taip pat, gestų kalbos ugdymas, matematinių vaizdinių kūrimas, aplinkos pažinimas auklėtojų veikloje. [3]

Dėl kiekvieno vaiko savitumo, remtis tik programomis nepakanka, todėl surdopedagogai tikina, kad svarbu *sudaryti individualius planus*, atsižvelgiant į vaiko gebėjimus:

Ugdymo planas sudaromas pagal vaiko gebėjimus ir klausą [2] <...> Remiuosi programomis, atsižvelgiu į kiekvieno vaiko stiprybes, taip pat, spragas [9] <...> Įvairių gebėjimų matom dirbdami. Klausos sutrikimas gebėjimus sumenkina,

nes informacijos įsisavinimas apsunkintas [10] <...> vaikų gebėjimas išmokyti kalbėti yra žemesnis ugdyme naudojama gestų kalba svarbu, kad jie išmokyti suprasti, skaityti ir bendrauti [3].

Ivoškuvienė, Mamonienė, Pečiulienė, Stošiuvienė (2002) pažymi, kad ugdymo proceso planavimas vyksta remiantis visomis vaiko galiomis, lemiančiomis jo asmenybės raidos ir integracijos į visuomenę sėkmę. Tyrimo duomenys patvirtina, jog ugdymo planavimas yra grindžiamas vaiko individualių gebėjimų įvertinimu.

Įstaigos ir specialistų pagalba vaikams, turintiems klausos sutrikimų. Tyrimo analizė atskleidė, kokiose ugdymo įstaigose (specialiose, bendrojo lavinimo) dažniausiai ugdomi sutrikusios klausos mokiniai. Taip pat, išryškinta švietimo pagalbos specialistų (surdopedagogo, logopedo, psichologo, socialinio darbuotojo, kineziterapeuto, ikimokyklinio ugdymo pedagogo bei kitų švietimo pagalbos specialistų) įvairovė (žr. 5 lentelę).

5 lentelė

Įstaigos ir specialistų pagalba vaikams, turintiems klausos sutrikimų

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIG. SK.
Ugdymo įstaigų, kuriose ugdo(si) sutrikusios klausos vaikai, įvairovė	Aukštosios, profesinės mokymo(si) įstaigos	1
	Bendrojo ugdymo įstaigos	9
	Specialiosios ugdymo įstaigos	12
Viso:		22
Švietimo pagalbos specialistų įvairovė	Kiti švietimo pagalbos specialistai	2
	Ikimokyklinio ugdymo pedagogas	3
	Logopedas	4
	Socialinis darbuotojas	4
	Kineziterapeutas	4
	Psichologas	5
	Surdopedagogas	9
Viso:		31

Tyrimo dalyvių teiginiai atskleidė ugdymo įstaigų tinklą, tinkamą vaikams, turintiems klausos sutrikimą. Pirmoje kategorijoje - ***ugdymo įstaigų, kuriose ugdo(si) sutrikusios klausos vaikai, įvairovė*** pažymima, jog neretai vaikai ugdo(si) bendrojo ugdymo įstaigose:

Tokio tipo įstaigose vaikai integruojami į klases. Vaikai su kochleariniais implantais ir klausos aparatais [1] <...> jei yra nežymus klausos sutrikimas tai vaikai gali eiti į bendrojo ugdymo mokyklą su surdopedagogo ir logopedo pagalba [2] <...> Kochlearinius implantus nešiojantys vaikai dažniausiai renkasi bendrojo ugdymo įstaigas, bet jie vis tiek lanko surdopedagogo užsiėmimus [4] <...> jei po kochlearinės implantacijos, jis eina tik į bendro lavinimo ugdymo grupes [4] <...> žinau yra ir integruotų vaikų [8] <...> nežymų neprigirdėjimą turintiems vaikams, tinka ir bendrojo ugdymo įstaigos, nuolat dirbant su reikiama specialistais [10].

Yra teigiančių, jog nepaisant inkliuzijos ir lygiavertiškumo ugdymo procese principų, sutrikusios klausos vaikų ugdymas(is) bendrojo lavinimo mokyklose nėra toks dažnas:

Kiek man teko susidurti, tai tik pavieniai vis dar ugdomi bendrojo ugdymo įstaigose [9] <...> dažnai integruotiems vaikams skiriama labai mažai dėmesio bendrojo ugdymo įstaigose [5].

Nors dėl integracijos į bendrojo ugdymo įstaigas galimybių tobulėjimo vaikai gali rinktis kur mokytis, dažniausiai, pasak specialistų, žymų klausos sutrikimą turintys vaikai ugdomi *specializuotose ugdymo įstaigose*:

Vaikai su gilaus sutrikimo laipsniu, ugdomi Vilniaus ir Kauno centruose [1] <...> turintys vidutinį, žymų klausos sutrikimą, vaikai, keliauja į kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų centrus [2] <...> Yra specialiosios mokyklos skirtos klausos negalią turintiems vaikams. Jei ne mokyklos tai bent jau klasės [6] <...> Aš labai tikiuosi, kad ugdosi tik sutrikusios klausos vaikams pritaikytose ugdymo įstaigose [8] <... Na kurtiesiems tai nėra kitų ir galimybių, mokytis kažkur kitur [10].

Navickienė (2003) ir Ališauskas (2003) teigia priešingai, jog viena iš institucijų, galinčių padėti sėkmingai integruotis sutrikusios klausos vaikams į visuomenės gyvenimą yra bendrojo ugdymo įstaiga. Autorių teigimu šiuo metu galima visiškos integracijos forma ir vis daugiau tėvų, naudodamiesi jiems suteikta galimybe rinktis, pageidauja, jog jų vaikas, turintis klausos negalę, būtų ugdomas būtent ten.:

Šiandien jie gali mokytis ten kur jie nori mokytis, gali rinktis bet kurią ugdymo įstaigą, tiek ikimokyklinę, tiek mokyklinę [9] <...> Dažniausiai nuo klausos sutrikimo, kurtieji ugdomi tam pritaikytose ugdymo įstaigose, pas mus priimami vaikai, turintys didelių ir labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių [7] <...> Mes turime programas, kurios pritaikytos klausos sutrikimų turintiems vaikams [5].

Autoriai vis dažniau pateikia sėkmingų integruoto ugdymo pavyzdžių. Navickienė (2003), Lissauskaitė, Grušienė, Vizgailienė (2003) pažymi, jog ugdymo sėkmė priklauso nuo pedagogų ir specialistų pasirengimo ir užsispyrimo susidoroti su išskylančiais sunkumais.

Nepaisant pasirinktos ugdymo įstaigos, svarbus nuolatinis, nepertraukiamas švietimo pagalbos specialistų darbas su sutrikusios klausos vaikais. Kategorijoje *švietimo pagalbos specialistų įvairovė*, aptarti įvairūs *švietimo pagalbos specialistai*, kurių kartais prireikia, priklausomai nuo papildomo sutrikimo:

Retais atvejais reikalinga ir tifoldpedagogo pagalba, kadangi yra vaikų su sutrikusia rega, o jei labai reikia tai yra nukreipiama į Vaiko raidos centrą arba į kitus centrus [1].

Ikimokyklinio ugdymo pedagogai, kurie praleidžia didžiąją ugdymo(si) laiko dalį su šiais vaikais, taip pat išskiriami tarp svarbiausiųjų: Auklėtoja, nes ji praleidžia daugiausiai laiko su ugdytiniu [3].

Surdopedagogų nuomone, ne ką mažiau svarbus ir *logopedo* vaidmuo kalbos ugdyme:

Yra daug implantuotų vaikų, šalia surdopedagogo labai gerai, kad būtų ir logopedas [7] <...> logopedės atlieka tarimo lavinimą [3] <...> labiausiai orientuojamasi į surdopedagogą ir logopedą [9].

Taip pat *socialinio darbuotojo* reikiamumo būtinybė, kai kuriems ugdytiniams: *yra socialinis darbuotojas [10] jis būtinas ar ne, priklauso iš kokios šeimos atkeliauja vaikas [9].*

Keli tyrimo dalyviai išskiria *kineziterapeuto* pagalbos reikmę dėl judesio ir padėties sutrikimų gausos:

Ateina vaikai ir su kitais raidos sutrikimais: smulkiosios ir stambiosios motorikos sutrikimai, parezių yra [1] <...> Ar tai būtų kineziterapeutas ar ergoterapeutas, jie būtini, nes su motorika yra prastai [4].

Kadangi sutrikusios klausos vaikams kylo ne tik kalbos ugdymo(si) sunkumų, reikalinga ir *psichologo*, kuris stebėtų vaiko ir šeimos emocinę būklę, pagalbos:

Psichologas padeda vaikui kuris turi psichologinių problemų [5] <...> Ateina vaikai su autizmo, dauno sindromais, Jakobseno sindromu ir dėl to reikalinga ši pagalba [1] <...> jis nuolat seka vaikų mokymąsi ir kitas sudedamąsias dalis: emocinę būklę, motyvaciją, išgyvenimus, sėkmes ir nesėkmes [10].

Visgi kaip svarbiausią, tyrimo dalyviai, vieningai išskyrė *surdopedagogą*:

Pirmiausia surdopedagogas [3] <...> Surdopedagogas moko individualiai, tarties [5] <...> vaikas su sutrikusia klausa be surdopedagogo – pražūtų [10] <...> Būtinai surdopedagogo pagalba, be jos aš neįsivaizduoju ugdymo [6].

Atskleisti ir surdopedagogo darbo principai:

Yra teigiančių, jog logopedas ir surdopedagogas yra tas pats. Aš drįsčiau prieštarauti. Surdopedagogai nedaro burnos mankštų. Surdopedagogas lavina klausą, labai koncentruotai [4].

Mitkaus (2008) nuomone, svarbiausia suteikti sąlygas gauti visų reikalingų specialistų pagalbą. Apibendrinant tyrimo dalyvių bei mokslinių šaltinių teiginius, galima teigti, kad užtikrinant specialistų pagalbą, galima rinktis tinkamiausią (ar specializuotą ar bendrojo lavinimo) ugdymo įstaigą vaikui, turinčiam klausos sutrikimą.

2.4. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) strategijos

Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, ugdymo strategijos. Surdopedagogų teiginių analizė leido išskirti šias ugdymo strategijų kategorijas (žr. 6 lentelę): *kompensacinių strategijų, fizinės aplinkos pritaikymo, specifinių kalbos ugdymo metodų taikymo; vaizdinių priemonių taikymo, klausą lavinančių priemonių taikymo, informacinių technologijų taikymo bei sensorinių priemonių taikymo.*

6 lentelė

Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, ugdymo strategijos

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIG. SK.
Kompensacinių strategijų taikymas	Kitos priemonės	2
	Gestai	3
	FM sistemos	3
	Kochleariniai implantai	6
	Klausos aparatai	7
Viso:		21
Fizinės aplinkos pritaikymo strategijos	Aplinkos suskirstymas zonomis ir pritaikymas skirtingoms veikloms	3
	Kokybiška akustinė aplinka	4
	Kokybiška vizualinė aplinka	4
	Struktūrinis sėdėjimas	8
Viso:		19
Specifinių kalbos ugdymo metodų taikymo strategijos	Globalaus skaitymo metodas	1
	Individualus darbas	2
	Kalkinė gestų kalba	2
	Kartojimo metodas	3
	Bilingvinis metodas	4
	Klausos – žodinis metodas	5

	Totalinė komunikacija	7
	Viso:	24
Vizualinių priemonių taikymas	Simboliai	4
	Paveikslėliai, plakatai, knygos	11
	Viso:	15
Girdimųjų priemonių taikymas	Įrašai	4
	Natūralios garsinės medžiagos	5
	Viso:	9
Informacinių technologijų taikymas	Programos	3
	Išmaniosios priemonės	7
	Viso:	10
Sensorinių priemonių taikymas	Lentos, šviesos staliukai ir kt.	3

Kategorijoje **kompensacinių strategijų taikymas**, surdopedagogai, remdamiesi savo darbo patirtimi apibūdino dažniausiai naudojamas kompensacines strategijas. Viena iš jų – *klausos aparatai*, padedantys geriau girdėti, klausos likučius turintiems vaikams:

Tėvai patys renkasi kokią parinkti vaikų klausą stiprinantį aparatą [1] <...> Dažniausiai klausos aparatai, jei vaikams yra skirti, jie turi būti nešiojami pastoviai [7] <...> labai svarbu, kad tiek kochlearinis implantas, tiek klausos aparatas būtų tinkamai įjungti, nes, programos yra keičiamos individualaus, grupinio darbo metu [3] <...> klausos aparatėliai kurie padeda vaikams geriau išgirsti mane [6] <...> jei lygintume ugdymą dabartinį su prieš dešimt metų, kokių vaikų sulaukdavome, tai būdavo didesnė tendencija – klausos aparatėliai [9] <...> Klausos aparatus nešioja vaikai su mažesniu neprisigirdėjimo laipsniu [10].

Taip pat populiarėjantys *kochleariniai implantai*, kurių vartotojai – kurti gimę vaikai:

Paskutiniaisiais metais labai padažnėjo kochleariniai implantai, todėl, kad atsirado visuotinis naujagimių patikrinimas, kai yra diagnozuojama klausa jiems gimus ir nustačius praktišką kurtumą arba kurtumą, vaikai implantuojami [2] <...> implantai įdėti jau vėliau, o jie gimę savyje jau kurti, nors vėliau jie girdi, tačiau mokymesi jiems nepadeda, mokymosi klaidos tokios pat [5] <...> turint omenyje, kaip sparčiai daugėja vaikų su kochleariniais implantais, tai galima tikėtis, kad po kokių 10 – 15 metų, jų bus turbūt didžioji dalis [10].

Tyrimo dalyviai aptarė ir rečiau, tačiau taip pat naudojamas kompensacines priemones, tokias kaip *FM sistemos*, kuomet garsas perduodamas dažniais specialiųjų priemonių pagalba:

Gali būti naudojamos FM sistemos, padedančios vaikams geriau girdėti. FM sistemas naudoja vaikai, kurie yra integruoti [7].

Labai svarbūs, ypač žymų neprisigirdėjimo laipsnį turintiems vaikams, kurie informaciją apdoroja praktiškai tik rega - *gestai*:

Dominuoja gestai [2] <...> tobuliname gestų kalbos mokymą, nes jiems lengviau šia kalba bendrauti, ypač kurtiesiems, arba gilaus neprisigirdėjimo vaikams [8] <...> Kaip ir minėjau, kadangi vaikų mąstymas yra konkretus, nėra jokių interializacijos procesų, kurie labai svarbūs, jie dauguma mąsto gestais ir vaizdais, žodžiais nelabai [1].

Antrąją kategoriją **fizinės aplinkos pritaikymas**, sudaro komponentai, kurių pritaikymas labai svarbus, siekiant užtikrinti kokybišką sutrikusios klausos vaikų ugdymą, pradedant erdvių išplanavimu, t.y. *ugdymo(si) vietų struktūravimu*, užsiėmimų metu:

Pirmiausia sėdi vienoje eilėje arba puslankiu [2] <...> Jei pas surdopedagogą, mes sodiname iš tos pusės, kurioje yra klausos aparatas arba kochlearinis implantas. Jei vaikai integruotai ugdomi, pedagogas turėtų atsižvelgti, kurioje

pusėje yra procesorius [7] <...> kad vaikai nesėdėtų vienas kitam už nugaros, kad galėtų matyti vieni kitų veidus [5] <...> dirbant su kochlearinių implantų naudotojais individualaus užsiėmimo metu, sėdima po implantuotos ausies puse [4] <...> Specialistai negali pasirinkti pozicijos už vaikų nugarų, jie visada turi būti matomi [9] <...> Klasė turi būti patogi, ne per daug maža erdvė [9].

Ugdymosi aplinkoje, surdopedagogų nuomone, specialistai dirbantys su sutrikusios klausos vaikais, turi užtikrinti kokybišką *akustinę aplinką*:

Tai turi būti tylu, be jokių šalutinių garsų, televizorių, radijų, netoli lango, triukšmingos aplinkos, kad būtų kuo geresnis ir kokybiškas garsas [2] <...> trukdo pamokoje papildomi garsai, kondicionierių užimas, kompiuteris jei garsiai veikia, jei mažiau susikaupimo dar ir langą užsidarom [4] <...> jei vaikas ir turi klausos likučių, mokyti kalbos aplinkoje, kurioje yra daug dirgiklių garsinių yra neįmanoma. [10] <...> jei įmanoma kalbėti tyliau, kalbėti normaliu tonu, nes yra nureguliuoti aparatai atitinkamai [4].

O tai pat, panaikinti kiek galima daugiau *vizualinių dirgiklių*:

Svarbiausia kad būtų geras apšvietimas, kadangi visi užsiėmimai vyksta regos pagalba, todėl labai nuovargu [5] <...> Aš stengiuosi, kad visiškai nereikalingų plakatų nebūtų, nes jų informacijos gavimas yra akys. Jei kalbam apie vieną temą, o kabės visai kita tema, vaikas nesupras. Tai yra vizualus triukšmas [6] <...> Klasėje neturi būti daug vaikų, neturi būti daug dalykų, blaškančių jų dėmesį, kad galėtų koncentruotis į specialistą [8] <...> vaizdinė medžiaga turi būti tik ta, kurios reikia. Kitu atveju per pratybas vaikai nuolat žiopsos į visas puses, ir nesupras, todėl dažnai vaizdinę medžiagą reikia keisti, vieną pridėti, kitą nuimti [3].

Aiškūs, *struktūruotas aplinkos suskirstymas zonomis*, surdopedagogų teigimu, leidžia ugdytiniams jaustis saugiai, nekelia pavojaus fizinei sveikatai bei leidžia lavėti erdvinio suvokimo įgūdžiams:

Reikia viską suskirstyti grupėje kampeliais, kad būtų tradicija žaisti vienoj vietoj, kitoj vietoj mokyti, piešti, lipdyti, nes jie keičiasi aplinkomis [3] <...> siejasi su pritaikumu klasėje, pavyzdžiui kliūtinis ėjimas. Skatinam ir kūrybiškumą ir probleminį mąstymą, nes šių vaikų mąstymas yra labai konkretus ir reikia labai lavinti jų vaizduotę, mokyti spręsti paprastas problemas [1].

Kitos priemonės, kurios sutrikusios klausos vaikų ugdyme naudojamos rečiau:

Klausos ir kalbos treniruokliai, tačiau jau retai naudojami, kadangi aparatėliai pažangūs [7] <...> Seniau būdavo magnetiniai lankai, visi vaikai girdi vienas kitą, laikant lanką, tačiau šiuo metu jau neaktuali priemonė [5].

Kadangi vaikų, turinčių klausos sutrikimų grupė yra savita, ugdymo metodų strategijos taip pat įvairios, skirtingos, taikomos atsižvelgiant į klausos sutrikimo laipsnį. Kategorijoje ***specifinių kalbos ugdymo metodų taikymo strategijos***, surdopedagogai išskyrė totaliosios komunikacijos ugdymo metodą, kuris naudojamas dažniausiai:

Jei yra gilus klausos sutrikimas, tai bus gestų kalba, daktilis, sakininės kalbos ugdymas [1] <...> pirmiausia mokomi daktilės, pirštų abėcėlės, šalia yra gestas, o po to žodis [3] <...> Todėl, kad vaikai yra skirtingi, ir kad tam tikrus segmentus sudėtų, pakanka totalios komunikacijos [9] <...> labiausiai prijausčiau totalios komunikacijos metodui [9].

Šiuos teiginius pagrindžia Hallahan ir Kauffman (2003), teigdami, jog nors nuo grynai sakininės kalbos ir mokymo prie „totalios“ komunikacijos pereita aštuntajame dešimtmetyje, šio naujo požiūrio įsigalėjimą lėmė tai, jog mokslininkai nustatė, kad kurčių vaikų, kurių tėvai taip pat kurti, mokymosi, socialiniai pasiekimai yra geresni už kurčių vaikų, kurių tėvai girdintys.

Galimas *klausos žodinis metodas*, kuriuo remiantis ugdomi visi kochlearinių implantų naudotojai bei klausos aparatus nešiojantys vaikai:

Klausos lavinimas, kuo mažiau vizualinių stimuliacijų t.y. reakcija į garsus, registruoja, kad girdi, parodo, tada tą garsą sieja su tam tikru daiktu, objektu [2] <...> anksčiau buvo tik žodinis metodas, net daktilių nebuvo galima, tačiau paskui supratom, kad daktilės tarsi kompensacinė priemonė [5] <...> Pirmiausia garsas, o po to vaizdas [4].

Kiek mažiau remiamasi *bilingviniu* ugdymo metodu, dėl specialistų įvardyto, gestų kalbos vertėjų trūkumo:

Lietuvoje nelabai dirbama šiuo metodu, nes yra reikalingi labai geri gestų kalbos specialistai [1] <...> jis ir yra likęs, kadangi yra naudojamos abi kalbos vienu metu. Tik gestais aiškinant vaikai neturėtų taisyklingos kalbos, jos suvokimo [5] <...> yra vaikų, kurie įsisavina medžiagą tik bilingviniu principu, kai gali per gestų kalbą pasitikrinti ar suprato teisingai ir atvirkščiai [9].

Dėl vaikų ap sunkinto informacijos priėmimo ir jos supratimo, išskirtas *kartojimo metodas*, kurio dėka, kartojama mokomoji medžiaga, padedanti tinkamai išanalizuoti, susisteminti bei įsiminti žinias:

Kai vyksta užsiėmimas grupėje yra kartojama, kiekvieno vaiko iš eilės klausama ar suprato, pradama nuo stipriausio vaiko [1] <...> Kartojimo principu pirmą kartą supažindinam vaikus su nauja informacija, tačiau jiems dar sunku ją suvokti būna. Kartodami ir pridėdami po mažą dalelę naujos informacijos, padedam susieti ryšius [10].

Remiantis surdopedagogų darbo patirtimi, vienas iš retesnių - kalkinės gestų kalbos mokymo metodas, kuris pasak specialistų nebėra populiarus:

Kada yra verčiama gestais pažodžiui. Nors jis baigia išnykti, tačiau vis dar gyvas [5] <...> Aš esu kalkinės gestų kalbos atstovė, mūsų įstaigoje, vienoje grupėje (kurčiųjų vaikų grupėje) du specialistai šiuo metu dirba, viena moko tikros gestų kalbos, o kita mokytoja moko lietuvių sakytinės kalbos [1].

Visus šiuos metodus, tyrimo dalyviai taiko dirbdami su vaikais individualiai:

Kadangi grupinėje veikloje vaikams sunku išlaikyti dėmesį, reikia individualios konsultacijos, ištisai, kiekvieną užduotį paaiškinant kelis kartus [5] <...> Jei grupėje yra trylika vaikų, aš iškart matau mažiausiai penkias grupes. Vienai grupei reikės labai daug individualios, kitiems, tik minimalios ir pan. [6].

Vaikai, turintys klausos sutrikimų, skaityti mokomi daug anksčiau, nei jų bendraamžiai. Taip yra todėl, jog skaitymas ir rašymas ugdo visos kalbos sistemos veiklą ir tai yra viena iš komunikavimo galimybių. Božienė (2003) antrina, kad neprigirdintys ir kurtieji vaikai labai anksti išmoksta skaityti, nes visos kalbos mokymas yra paremtas grafine žodžio išraiška. Todėl *globalaus skaitymo mokymas* yra svarbi ugdymo dalis:

Siekiame išmokyti globaliai matyti, surasti ir padėti kortelę prie atitinkamo daikto, po to ją perskaityti daktiliu ir toliau rašyti. Tai daugiau siejasi su gilaus sutrikimo ugdymu [1].

Visų vaikų ugdyme svarbią dalį užima tinkamai parinktos priemonės. Vaikams, turintiems klausos sutrikimą, renkiant priemones, reikia būti atsakingiems. Ne visos vaizdinės priemonės gali būti tinkamos, jas reikia pritaikyti. Todėl kategorijoje *vizualinių priemonių taikymas*, išskirtos surdopedagogų labiausiai naudojamos vaizdinės priemonės, tai *plakatai, paveikslėliai bei knygos*:

Google.com geriausias draugas, paveikslėliai, knygos, youtube.com <...> mažiukai darosi savo nuotraukas [4] <...> naudojam plakatus, paveikslėlius, nors žodį ar gestą žino, tačiau tik pamačius paveikslėlį žino kas ta lapė. Šios priemonės tarnauja ne tik pažinimui tačiau ir suvokimui [5] <...> mokome vaizdžiai, žodžių kortelės, paveikslėliai [7] <...> Dažniausiai naudojuosi Multimedia kompiuteriu, t.y. pateiktys, smart notebook interaktyvioji lenta. Reikia daug ką pritaikyti, nes tikrai netinka viskas kas tinka girdintiems vaikams. [6] <...> labai svarbu, kad matytų, naudojame savo sukurtas, individualizuotas [1] <...> būtina turi būti veidrodis, mankštai atlikti, jie turi matyti kaip tai yra daroma, kad patys stebėdami pedagogą, darytų [3].

Kai kurių mokinių ugdyme, tyrimo dalyviai naudoja *simbolius*:

Simbolines sistemas naudojame ir pati esu sudariusi vaikams su autizmo sindromu ir su dauno sindromu [1] <...> naudojame jei vaikas turi labai žymų klausos sutrikimą ir kažkokių papildomų problemų [2] <...> pagal juos vaikui yra sudaroma ugdymosi eiga, kad jis žinotų ką daro [1].

Tyrimo dalyviai atskleidė, jog ne mažesnę svarbą, šių vaikų ugdyme atlieka klausos lavinimui skirtos priemonės ir jų taikymas. **Girdimųjų priemonių taikymas** kategorijoje išskirtos specialistų dažnai naudojami įvairūs įrašai:

Duodam klausytis pasakų [1] <...> dainelės įvairiausios, viskas turi būti per žaidimą [2] <...> mini audiogramas pasidarome. Čia visiškai neatitinka realaus garso, bet matoma, kada vaikas reaguoja, kada ne [4].

O dar svarbiau, kuo daugiau *natūralių garsinių medžiagų* ugdymo procese:

Pirmiausia turi būti, pati svarbiausia priemonė - bendravimas kalba [2] <...> fonetinės ritmikos lavinimas [7] <...> reakciją į garsus, registruoja, kad girdi. [2] <...> Ypatingai vaikams su kochlearais, negalima duoti vien tik technologijų, jie turi girdėti kalbą. Nes vaikams patinka tik klausytis ir jie nenori kalbėti [1].

Šiais, inovatyvių priemonių tobulėjimo laikais, ugdymo procesas negali būti atskirtas nuo informacinių priemonių įtraukimo. Kategorijoje **informacinių technologijų taikymas** išskirtos priemonės, kurios papildo ugdymo turinį, atlieka vaikų sudominimo mokymusi funkciją bei gelbsti specialistams, ruošiantis užsiemimams. Surdopedagogai įvardijo *išmaniąsias priemones*, kuriomis dažniausiai naudojasi:

Dabar esu „įsimylėjusi“ interaktyviąją lentą. Nes viskas joje vyksta per minutę, sekundę ar netgi tos sekundės dalį. Jei ankščiau daug laiko skirdavom vaizdinių priemonių paruošimui ir tu karpai, ieškai, klijuoji formuoti, tai dabar suorganizuoti viską su interaktyviąja lenta. [9] Ankščiau viską reikėjo gamintis patiems, viskas juk turi būti paveiksluose, kortelėse [5] <...> vaikams patinka, tinka, todėl ši IT dalis pasiteisino visomis prasmėmis [6] <...> laiko taupymas, pasiruošime pamokoms, pačių užsiemimų metu [9].

Pritaiko arba patys kuria ir *įvairias programas*: Mes naudojame kompiuterines programas sukurtas ir kitų specialistų, internetinėje erdvėje [1] <...> yra problema, kad žmogaus kalba savita, jis turi girdėti ir suprasti skirtingų žmonių kalbą, o jau tik po to visi tie internetiniai žaidimai [1].

Vaikams, turintiems klausos sutrikimų, svarbu kaip įmanoma įvairiau lavinti visus pojūčius, t.y. (klausa, regą, kinestetinius pojūčius, skonio receptorius bei uoslės jutimus). Tokiu būdu, lavėja visi pažintiniai procesai. Todėl **sensorinių priemonių taikymo** kategorijoje specialistai įvardijo *lavinančias visus pojūčius*, priemones:

Gavome kinestetinio smėlio, o visos technologijos skatina vaikus komunikuoti, kadangi jiems sudėtinga klausytis, ir kalbėti, juos visuomet reikia skatinti [1] <...> Imitacijos, pvz: kaip vėjas pučia, kaip kiškėlis šokinėja, jas įtraukiame ir į

logopedines pratybas. Kuriami siužetiniai vaidybiniai žaidimai integruojant [1] <...> Ir kitomis, pvz.: smėlio staliukais [5].

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis, vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo procese taikomos įvairios specifinių ugdymo metodų strategijos. Jos persipina viena su kita, yra taikomos, atsižvelgiant į ugdytinių poreikius. Priemonės taip pat įvairios ir jų gausu, tačiau kaip tyrimo dalyviai atskleidė, svarbu jas pritaikyti, struktūruoti ir mokymosi procese, vienu metu naudoti ribotą kiekį.

Bendravimo ir bendradarbiavimo strategijos. Surdopedagogai išskiria bendravimo su sutrikusios klausos vaikais ypatumus bei bendradarbiavimo strategijas su vaiku, šeima bei specialistais (žr. 7 lentelę.).

7 lentelė

Bendravimo ir bendradarbiavimo strategijos

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIG. SK.
Bendravimo su sutrikusios klausos vaikais strategijos	Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų kultūros pažinimas	3
	Aiškus kalbėjimas	4
	Tiesioginio kontakto su vaiku palaikymas	8
	Viso:	15
Bendradarbiavimo strategijos	Bendradarbiavimas su vaiku	2
	Bendradarbiavimas su specialistais	10
	Bendradarbiavimas su šeima	11
	Viso:	23

Bendravimo su sutrikusios klausos vaikais strategijų kategorijoje išskirtos tyrimo dalyvių mintys apie *kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų kultūrą*, su kuria reikia būti susipažinusiems, siekiant bendrauti ne tik su vaiku, bet ir su šeima, nes tik tokiu būdu galima išsikelti ne per didelius, pasiekiamus tikslus ir kokybiškai komunikuoti su šeima:

Labai svarbu žinoti jų kultūrą. Yra toks terminas, labai svarbu būti bent susipažinusi su tuo. [6] <...> psichologinis aspektas, kad vis dėl to, reikia suvokti, jog bendrauji su kitokiu žmogumi, nedėti didelių vilčių iš karto. Jie linkę ir vertinti ir atlikti kitaip nei mes girdintys žmonės [9] <...> jei vaikas iš kurčiųjų šeimos, tai pagalbos daug nebus, nes tai yra jų suvokimas, nepasitikėjimas girdinčiais.[6].

Moksliniuose šaltiniuose randami paaiškinimai šiems specialistų teiginiams. Hallahan, Kauffman (2003) tvirtina, jog anksčiau specialistai buvo linkę manyti, jog daugelio kurčiųjų atsiribojimas nuo girdinčiųjų bendruomenės yra socialinė patologija. Tačiau dabar vis daugiau specialistų pritaria kurčiųjų įsitikinimui, kad jų pačių sukurta kurčiųjų kultūra yra ne mažiau vertinga. Tiesiog su ja reikia būti susipažinusiems.

Net ir ugdant klausos gebėjimus, šiai vaikų grupei svarbu matyti kalbančiojo veidą, kad galėtų suvokti ir įsisąvinti visą kalbančiojo asmens perteikiamą informaciją. Todėl labai svarbus, tyrimo dalyvių išskirtas aspektas – *aiškus kalbėjimas*:

Jei geba skaityti iš lūpų, svarbus lėtas kalbėjimas, aiški artikuliacija. [5] <...> Jis negali stovėti prieš langą, vaikui už nugaros, vaikas turi matyti kalbančiojo lūpas, veidą, mimiką [9] <...> Svarbu kuo aiškiau artikuliuoti, bet kad kalba nebūtų labai išstęta. Kiek įmanoma natūraliau [10].

Kaip pačią svarbiausią, tyrimo dalyviai išskyrė *tiesioginio kontakto su vaiku palaikymo svarbą*:

Reikia vaikų nepertraukti, nes jie stebi kalbančiojo lūpas [1] <...> Jie turi matyti tavo lūpas, mimikas, akių kontaktas labai svarbus [2] <...> man reikia išmokyti vaiką klausyti, reakcija į garsus. [2] <...> Tai turi būti sužadindimas, norėjimas klausyti ir kalbėti. Kad savo kalbą jis galėtų perkelti į namų, į savo socialinę aplinką. [2] <...> Pokalbio metu turi palaikyti mini linkčiojimu, kad jis seka pokalbį ir t.t. [9].

Sėkmingas ugdymo procesas negali vykti be bendradarbiavimo tarp visų ugdymo dalyvių (šėimos, vaiko, specialistų). Į kategoriją **bendradarbiavimo strategijos** įtraukta *bendradarbiavimo su vaiku svarba*. Surdopedagogai išskiria pokalbius:

Nesvarbu kokia kalba, svarbu parodyti, kad tu nori jį geriau pažinti, suprasti ir, kad jis pats jaustų, kad tu nori jam padėti [10] <...> Ypačiai su vyresniaisiais, pokalbis yra labai svarbu. Vaikas daug labiau sudomintas [4].

Komandinio darbo sėkmę įrodo tyrimo dalyvių teiginiai apie *bendradarbiavimą su kitais specialistais*:

Palaikome ryšius su savo kolegėmis, surdopedagogėmis, nes informacijos pasidalijimas yra labai svarbus. [8] <...> Kitų pedagogų rekomendacijos, kaip su tokiu vaiku dirbti [3] <...> Dalinamės informacija, priemonėmis. [4] <...> nuolat reikia aptarti su ugdymu susijusius klausimus [2] <...> po vieną čia nepadirbsi [6] <...> Man labai patinka, aš pastebiu vienus dalykus, jie kitus, aptariam [4] <...> Tarpusavyje sprendžiam problemas jei stengiasi, aptariam kaip ir toliau motyvuoti vaiką. [8].

Šeima yra vertinama kaip viena svarbiausių kokybiško vaiko ugdymo grandies dalis, todėl *bendradarbiavimas su šeima* yra būtinas, siekiant užtikrinti kuo geresnius ugdymo(si) rezultatus:

Tėvai yra pati svarbiausia šios ašies dalis [2] <...> į tėvų lūkesčius būtinai atsižvelgiam [3] Po kiekvieno užsiėmimo su tėveliais kalbame kaip vaikui sekėsi, ką jis veikė. [7] <...> Mano tikslas mokyti tėvus. Nes vaikai neišmoks visko tik sėdėdami prie stalo, statiškai. Viso išmokstama tik per savo patirtį, atsitiktiniu, žaidimo metu. Ir tėvai yra tie, kurie formuoja šį mokymą [2] <...> Stengiuosi, kad tėvams būčiau tik rodyklė, kur eiti, ką daryti. [4].

Apie šeimos įsitraukimą ir indėlį į vaiko ugdymą(si) mokslinių šaltinių autoriai mena jau gana seniai. Ugdant sutrikusios klausos vaikus, komandos dalyvių bendras darbas yra itin svarbus, nes kaip pažymi Ivoškienė (2003), jei bus suinteresuota tik viena pusė (tik pedagogai arba tėvai), gerų rezultatų tikėtis sunku. Autorės teigimu, praktinio darbo patirtis rodo, kad tėvai, o ne pedagogai turi skatinti pedagoginio proceso pokyčius, būtent jie kartu su pedagogu turi ieškoti naujų, vaikui priimtinių darbo formų ir būdų.

Veiksniai, turintys didelę įtaką vaiko ugdymo(si) pasiekimams. Specialistų pateiktų teiginių analizė atskleidė didžiausią įtaką vaiko ugdymo(si) pasiekimus lemiančius veiksniai: *vaiko gebėjimų lygmenį, klausos sutrikimo identifikavimo laiką, bendrą specialistų ir šeimos darbą bei šeimos įtaką vaiko gebėjimams* (žr. 8 lentelę).

8 lentelė

Veiksniai, turintys didelę įtaką vaiko ugdymo(si) pasiekimams

KATEGORIJA	SUBKATEGORIJA	TEIG. SK.
Kalbos ugdymo(si) pasiekimams įtakos turintys veiksniai	Vaiko gebėjimų lygmuo	4
	Bendras specialistų ir šeimos darbas	4
	Šeimos įtaka vaiko gebėjimams	5
	Klausos sutrikimo identifikavimo laikas	6
Viso:		19

Vaikų pasiekimai ugdantis kalbos, būna labai įvairūs. Kategorijoje *kalbos ugdymo(si) pasiekimams įtakos turintys veiksniai* atskleidžiama tyrimo dalyvių patirtis, jog vaiko ugdymosi pasiekimams didelę įtaką daro *gebėjimų lygmuo*:

Priklauso nuo klausymo ir kalbinių gebėjimų [1] <...> Nuo paties motyvacijos, nuo gabumų, [7] <...> Jų savitumą sąlygoja klausos sutrikimo laipsnis. [1] <...> Ypatingai vaikai, su kohleariniais implantais išgirsta ir labai apsidžiaugia, labai nori klausytis, kalbėti, stengiasi, nes girdėjimas suteikia ne tik norą, bet ir džiaugsmą. Tuomet mes tuos gebėjimus ugdome, skatiname [1].

Labai svarbu kuo anksčiau nustatyti klausos sutrikimus ir suteikti specialistų pagalbą. Tyrimo dalyvių teiginiai patvirtina, jog ugdymo(si) pasiekimus lemia *laikas, kada nustatytas klausos sutrikimas*:

Kada apkurto, kokios to priežastys, kada buvo nustatyta ir ko buvo imtasi (ar aparatėliai ar implantacija ir t.t.). [4] <...> Pirmiausiai priklauso nuo to kada nustatytas klausos sutrikimas.] [7] <...> priklauso nuo to, kokio amžiaus tas vaikas buvo implantuotas, kas su juo dirbo vėliau [6].

Gebėjimų ugdymą, tyrimo dalyvių patirtimi, ypač ankstyvajame periode nulemia *šeimos ir vaiko komunikacija, bendravimo stimuliavimas*:

Gebėjimai labai individualūs, dėl raidos [3] <...> vaikų su sutrikusia klausa gebėjimai yra labai skirtingi ir tai priklauso nuo sutrikimo laipsnio, kiek šeima su vaiku komunikuoja, mamos vaidmuo ankstyvajame amžiuje, paties vaiko noras kalbėti [1] <...> vaikas iki trijų metų formuojasi, jis gauna milžinišką kiekį žodinės informacijos ir jam net nesuvokiant jis mokosi kalbėti, o kurčias arba gilaus neprigirdėjimo laipsnį turintis vaikas šito negauna, jei tėvai negeba arba nenori dirbti [5].

Bei jau ugdymo proceso metu, *šeimos ir specialistų nuoseklus bendravimo, bendradarbiavimo ir bendrų tikslų siekimo tęstinumas*:

Priklauso nuo tėvų darbo, kiek pasiryžę įdėti, kiek bendradarbiauti nori [5] <...> priklauso kiek kalbinė aplinka jį supa. Užsiėmimas yra labai mažas gabaliukas, kuomet vaikas įkalbinamas, o jei toliau namuose su juo bendraujama mažai, nėra tęstinumo. [5] <...> vaikas visko mokosi šeimoje, o pas surdopedagogą ateina pasimokyti, gauti kažkokių nurodymų, tėveliai mokosi bendrauti su vaiku. Jei be tėvelių, tai tikrai nieko nebus [7].

Hallahan, Kauffman (2003), Prasauskienė (2003) antrina tyrimo dalyviams. Pasak autorių, šeimos aplinka yra svarbi tiek sveiko, tiek raidos sutrikimų turinčio vaiko raidai. Jei šeimos nedelsdamos mokosi alternatyviosios komunikacijos (jei jos reikia), vaikai turės pakankamai geras sąlygas raidai. Tačiau jei sutrikusios klausos vaikas gyvena namuose, kuriuose yra nebendraujama, ar jo raida nėra tinkamai stimuliuojama, jam vystosi psichosocialinė ir sensorinė deprivacija, kuri

gali turėti gana sunkias pasekmes. Todėl labai svarbu būti budriems, sekti savo vaiko rodomais ženklais ir kaip įmanoma ankščiau pradėti teikti kompleksinę pagalbą.

Apibendrinant galima teigti, kad ugdant vaikus, turinčius klausos sutrikimą, taikomos visos teoriniuose šaltiniuose išskiriamos strategijos, taip pat surdopedagogai taiko ir nepaminėtas (globalaus skaitymo, kartojimo, individualaus darbo ir kalkinės gestų kalbos) strategijas. Kaip dažniausiai naudojamus, tyrimo dalyviai išskiria totalinės komunikacijos, klausos – žodinių bei bilingvinių, metodus. Kiek rečiau – individualaus darbo, kartojimo, kalkinės gestų kalbos bei globalaus skaitymo metodus.

IŠVADOS

1. Remiantis mokslinės literatūros analize, galima teigti, kad svarbiausias specialistų, dirbančių su vaikais, kurių klausa sutrikusi, kalbos ugdymo(si) tikslas - ugdyti sakinę kalbą. Vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ir kalbėjimo gebėjimų ugdymas apima ankstyvąjį kalbos ugdymą(si), taip pat kalbos ugdymą(si) ikimokykliniame amžiuje. Kalba ugdoma žaidybinių veiklų, teminių veiklų metu, įtraukiant visų ugdytinio pojūčių bei klausos ugdymą.
2. Teorijoje išskiriamos ugdymo strategijos, kurias galima skirstyti į: kompensacines (kompensacinių priemonių taikymas, fizinės aplinkos pritaikymas, jutimų lavinimas); strategijas, susijusias su specifinių metodų taikymu (totaliosios komunikacijos, klausos – žodinis, bilingvinis,

kalbėjimo judesių skaitymo metodai); strategijas, susijusias su įvairių ugdymo(si) priemonių taikymu (vizualinių, girdimųjų, informacinių technologijų); bei strategijas, susijusias su ugdymo(si) proceso dalyvių bendradarbiavimu (vaiku, šeima, specialistais).

3. Surdopedagogų, ugdančių vaikus, turinčius klausos sutrikimą, patirties analizė atskleidžia, kad organizuojant ir sudarant individualius ugdymo planus, remiamasi įstaigų parengtomis programomis, kitų įstaigų parengtomis rekomendacijomis, atsižvelgiama į šeimos lūkesčius. Vaikų, turinčių klausos sutrikimų, kalbos ugdymo planavimas apima klausos ir kalbos gebėjimų įvertinimą: girdimosios informacijos perdavimo, priėmimo, analizavimo ir sintezavimo kalba, klausos pagalbos gebėjimų, o taip pat kalbos suvokimo, kalbos išraiškos, žodyno turtingumo, kalbos gramatinio taisyklingumo vertinimą.

4. Remiantis gautais tyrimo duomenimis, atskleistos vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbos ugdymo(si) strategijos:

- kompensacines strategijas sudaro taikomos pagalbinės ugdymo(si) priemonės, padedančios geriau girdėti: klausos aparatai, kochleariniai implantai, FM sistemos, gestai, kitos priemonės;
- fizinės aplinkos pritaikymo strategijos apima struktūrinio sėdėjimo, aplinkos suskirstymo zonomis, kokybiškos akustinės bei vizualinės aplinkos komponentų (vengiant vaizdinių ir garsinių dirgiklių) svarba, ugdant vaikus, turinčius klausos sutrikimų;
- analizuojant specifinių kalbos ugdymo metodų taikymo strategijas, išskiriami totalios komunikacijos, klausos – žodinis, bilingvinis, globalaus skaitymo, individualaus darbo bei kartojimo metodai, kurie dažnai derinami;
- strategijas, susijusias su įvairių priemonių taikymu, sudaro vaizdinės priemonės (įvairūs paveikslėliai, plakatai, knygos), taip sutrikusios klausos vaikų kalbos ugdyme svarbią vietą užima girdimųjų priemonių (įrašai, natūralios garsinės medžiagos) taikymo svarba, kurių pagalba lavinami vaiko klausos likučiai ir ugdomi klausymosi gebėjimai. Išskirtas ir informacinių technologijų taikymas (programos, išmaniosios priemonės) bei sensorinių priemonių (lentos, šviesos staliukai ir kt.) taikymas ugdyme;
- sėkmingą ugdymo procesą, pasak surdopedagogų, dirbančių specialiojo ugdymo įstaigose, lemia visus ugdymo(si) dalyvius (vaiką, šeimą specialistus) tenkinančios bendradarbiavimo strategijos. Išskiriami bendravimo su sutrikusios klausos vaikais ypatumai: tiesioginio kontakto su vaiku palaikymo, kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų kultūros pažinimo bei aiškaus kalbėjimo strategijų taikymas. Taip pat akcentuojama bendradarbiavimo su šeima, specialistais bei vaiku, reikšmė, kai ugdymo(si) tikslai keliami laikantis komandinio darbo principų.

5. Kiekybinė tyrimo duomenų analizė leido identifikuoti, kad surdopedagogų darbe ugdant vaikų, turinčių klausos sutrikimą, kalbą taikomos įvairios ugdymo(si) strategijos. Panašus tyrimo dalyvių teiginių skaičius leidžia manyti, kad visos strategijos taikomos gana vienodai dažnai, tačiau

išryškėja, kad specifinių kalbos ugdymo(si) metodai, fizinės aplinkos pritaikymas, kompensacinių priemonių taikymas, laikantis specifinių bendravimo su vaiku strategijų yra esminės ugdant šios grupės vaikų kalbą.

LITERATŪRA

1. Ališauskas, A. (2003). Kurčiųjų ir girdinčiųjų pasauliai: lygiaverčiai, bet skirtingi. Ališauskas, A. (sud.) *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties* (p. 5 – 10). Šiaulių universitetas: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
2. Arlauskienė, B. (2014). *Pirminės kompleksinės pagalbos šeimoms, kuriose gimsta kurčias vaikas, modelis*. Vilnius.
http://www.pagava.lt/eea-grants/Pirmines%20kompleksines%20pagalbos%20seimoms_modelis.pdf
(žiūrėta 2015 – 10 – 25).
3. Be, H. (2004). *Razvitije rebenka*. 9 – e izdanije. Piter.

4. Bitytė, G. (2001). *St. Gallen metodas suvokimo sutrikimams šalinti*. Rekomendacijos logopedams, pedagogams, spec. darbuotojams ir tėvams. Vilnius.
5. Božienė, R. (2003). Skaitymo reikšmė ugdant neprigirdintį vaiką. Ališauskas, A. (sud.) *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties* (p. 20 – 22). Šiaulių universitetas: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
6. Bray, M. (2012). Working with parents. Kersner, M., Wright, J.A. *Speech and language therapy* (p. 81 – 88). New York.
7. Brazdonytė – Morkevičienė, L. (2000). *Prakalbinu tylą*. Iš surdopedagogo patirties. Kaunas: Šviesa.
8. Daugirdienė, I. (2003). Kalbos ir komunikacijos korekcija. A. Prasauskienė (sud.) *Vaikų raidos sutrikimai*. (p. 294 – 315). Kaunas: Spindulys.
9. East, V., Evans, L. (2008). *Vienu žvilgsniu*. Praktinis vaiko specialiųjų poreikių tenkinimo vadovas. Vilnius: Tyto Alba.
10. Geleževičius, L., Pošytė, M. (2008) *Sakytinės kalbos mokymas*. Mokytojo knyga. Vilnius: Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras.
11. Grigaitė, B. (2004). *Kognityvinės vaiko raidos tyrimo užduotys*. Kaunas: VDU leidykla.
12. Giedrienė, R. (2003). Vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių atpažinimas ir įvertinimas. Monkevičienė, O. (sud.) *Mano vaikai* (p. 185 – 187). Kaunas: Šviesa.
13. Giedrienė, R. (2011). *Specifiniai mokymosi sutrikimai ir vaiko socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
14. Hallahan, D., Kauffman, J. (2003). *Ypatingieji mokiniai*. specialiojo ugdymo įvadas. Alma littera.
15. Itano, Ch., Y., Sedey, A., L., Coulter D., K., Mehl, A., L. (2006). *Language of Early- and Later-identified Children With Hearing Loss*. American Academy of Pediatrics.
http://depistageneonatal.be/pro_surdite/articles/Itano2.pdf (žiūrėta 2015 - 09 – 15).
16. Ivoškuvienė, R., Mamonienė, Z., Pečiulienė, O., Stošiuvienė, K. (2002). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų neišplėtotos kalbos ugdymas*. Šiauliai.
17. Ivoškuvienė, R., Kaffemanienė, I., Baranauskienė, V., Burneckienė, I., Makarovienė, M., Varkalevičienė, A. (2003). *Sutrikusios raidos vaikų ikimokyklinio ugdymo gairės*. Mokomoji knyga, 1 dalis. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
18. Ivoškienė, N. (2003). Klausos ir kalbos rehabilitacija po kochlearinės implantacijos. Ališauskas, A. (sud.) *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties* (p. 39 – 44). Šiaulių universitetas: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
19. Kaffemanas, R. (2001). *Mąstymo psichologija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

20. Kaffemanienė, I. (2006). *Negalės ir socialinės gerovės tyrimų metodologiniai aspektai*. Metodinė priemonė bakalaurantams ir magistrantams. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
21. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. 2 - asis pataisytas ir papildytas leidimas. Kaunas.
22. Lisauskaitė, N., Grušienė, I., Vizgailienė, I. (2003). Sutrikusios klausos ugdytinis bendrojo lavinimo mokykloje. Ališauskas, A. (sud.) *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties* (p. 56 – 62). Šiaulių universitetas: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
23. Lietuvos respublikos švietimo ir mokslo ministerija (2000). *Tarties, kalbos ir klausos lavinimas: parengiamoji – IV klasė*. Neprigirdinčiųjų mokymo programos. Vilnius: švietimo aprūpinimo centras.
24. Lietuvos kurčiųjų bendruomenė.
http://www.lkd.lt/enews/idkurcijuju_kulturos_aktualijosnewssiuolaikinis_poziuris_i_sutrikusios_klausos_vaiku_ugdyma.html (žiūrėta 2015 - 08 – 22).
25. Liaudanskienė, V. Ulevičiūtė, R., *.Metodinės rekomendacijos mokytojams dėl simbolių sistemų naudojimo mokinių ugdymui ir grafinės teksto interpretavimo programinės įrangos galimybės kuriant specialiąsias mokymo priemones*. <http://www.sppc.lt/index.php?-1906592466> (žiūrėta 2015 – 09 – 09).
26. LR Švietimo ir mokslo ministerijos kolegijos nutarimas: „Dėl sutrikusios klausos asmenų ugdymo ir socializacijos“ patvirtinimo. 1997 m. birželio 26 d. Nr. 39. Vilnius.
27. Mariūnas, M., Šešok, A. (2003). Kurčiųjų integravimo į visuomenę priemonės ir metodai. Ališauskas, A. (sud.) *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties* (p. 62 – 76). Šiaulių universitetas: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
28. Martišiūtė, L. (2000). Bendrieji reikalavimai kalbai ugdyti ir klausai lavinti. Brazdonytė – Morkevičienė, L. (sud.) *Prakalbinu tylą*. Iš surdopedagogo patirties. (p. 16 – 22). Kaunas: Šviesa.
29. Mītkus, A. (2008). *Kai sutrinka klausos*. Vilnius.
30. Mikulėnaitė, L. (2003). *Kas yra cerebrinis paralyžius*. Patarimai tėvams ir specialistams. Vilnius: Viltis.
31. Monkevičienė, O. (2003). Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas. Palačionienė, L. (Sud.). *Kalbos sutrikimų turintis vaikas* (p. 156 – 162).
32. Monkevičienė, O. (2003). Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas. Gudauskienė, V., Norvaišienė, E. (Sud.). *klausos sutrikimų turintis vaikas* (p. 163 – 170).
33. Moeller, M., P. (2000). *Early Intervention and Language Development in Children Who Are Deaf and Hard of Hearing*. American Academy of Pediatrics.
<http://pediatrics.aappublications.org/content/106/3/e43.short> (žiūrėta 2015 - 09 – 11).

34. Navickienė, J. (2003). Labai žymų neprigirdėjimą turinčio mokinio ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje visiškos integracijos forma. Ališauskas, A. (sud.) *Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties* (p. 96 – 102). Šiaulių universitetas: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla.
35. Palačionienė, L. (2003). Kalbos sutrikimų turintis vaikas. Monkevičienė, O. (sud.) *Mano vaikai. Priešmokyklinis vaiko ugdymas*. Kaunas: Šviesa.
36. Petrulytė, J. (2003). *Kalbos raida ir sutrikimai*. Patarimai tėvams ir specialistams. Vilnius.
37. Prasauskienė, A. (2003). Klausos sutrikimai. A. Prasauskienė (sud.) *Vaikų raidos sutrikimai*. (p. 204 – 207). Kaunas: Spindulys.
38. *Rekomendacijos aukštųjų mokyklų švietimo pagalbos specialistams savarankiškam darbui su specialius poreikius turinčiais studentais* (2014)., Vilnius.
http://www.studijuoktobulek.lt/UserFiles/file/Dokumentai/Rekomendacijos_2014-12-17_VSF.pdf
 (žiūrėta 2015 - 08 – 15).
39. Račylienė, L., Istomina, N. (2008). *Šeimų, auginančių vaikus su kochleariniais implantais, gyvenimo kokybė*. Sveikatos mokslai, 2(18), 1636-1643.
40. Švietimo ir mokslo ministerija Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras (2008). Vilnius.<http://portalas.emokykla.lt/Documents/Metodiniai%20leidiniai/SPPC/ikimokyklines.pdf>
 (žiūrėta 2015 - 09 – 06).
41. Telešienė, A. (2013). Įvadinis kursas į kompiuterizuotą kokybinių duomenų analizę. Morkevičius, V., Telešienė, A., Žvaliauskas, G. (2013). *Komiuterizuota kokybinių duomenų analizė su nvivo ir text analysis suite*.
http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/NVivo/nvivo.html&course_file=nvivo_III_3_2_2.html#top (žiūrėta 2015 – 10 – 07).
42. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius.
43. VŠĮ Atsakingos pilietinės visuomenės centras. (2014). *Pagalba kurčiuosius vaikus auginančioms šeimoms*. Teisinės, švietimo ir sveikatos sistemos palyginamoji analizė apie pagalbą kurčių vaikų šeimoms Europos šalyse ir Lietuvoje. Vilnius. <http://www.pagava.lt/eea-grants/tyrimas.pdf> (žiūrėta 2015 - 11 – 19).
44. Žemaitienė, R. (2014). Sutrikusios klausos vaikų kalbos ugdymui reikalingos sąlygos.
<http://www.ikimokyklinis.lt/index.php/straipsniai/specialistams/sutrikusios-klausos-vaiku-kalbos-ugdymui-reikalingos-salygos/16395> (žiūrėta 2015 - 09 – 02)
45. Žukauskienė, R. (2008). *Kokybiniai ir kiekybiniai metodai*.
<http://rzukausk.home.mruni.eu/wp-content/uploads/kokybiniai-ir-kiekybiniai-tyrimai1.ppt> (žiūrėta 2015 - 11 – 22).
46. Žukauskienė, R. (2007). *Raidos psichologija*. Penktoji laida. Vilnius: Margi raštai.

47. Wooldriddle, M.,B., Shapka, J. (2012). *Playing with technology*. Mother – toddler interaction scores lower during play with electronic toys. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 2012, 33, p. 211 – 218.

<https://www.smm.lt/web/lt/smm-svietimas/specialusis-ugdymasis-mokymosi-ir-svietimo-pagalba>.

48. Королёва, И.В. (2009). *Кохлеарная имплантация глухих детей и взрослых*. Печатный Двор им. А.М. Горького, Санкт-Петербург.

Vilma Juškaitė

LANGUAGE EDUCATION OF PRE – SCHOOL AGE CHILDREN WITH HEARING DISORDERS

The Master's Degree Thesis

Summary

The theoretical analysis highlights the language teaching (learning) peculiarities of the children with hearing impairments. The empirical study, whose objective is based on the experience of sordopedagogues, reveals the language teaching (learning) peculiarities of the preschool children with hearing impairments in a specialized educational institution. A semi-structured interview technique has been applied in the study. The data of the study has been processed using a quantitative and qualitative content analysis.

The study has involved the sordopedagogues (N = 10) of the specialized pre-school institutions (N = 2). The Empirical study, based on the work experience of the sordopedagogues, identifies the peculiarities of the language development of the children with hearing impairments and language teaching (learning) planning, specialist support diversity and language teaching (learning) strategies, educating children with hearing impairments.

The organization of the education of the children with hearing impairments and individual education plans are based on the programmes and various recommendations prepared by institutions, taking into account family expectations. The planning of language education of the children with hearing impairments involves auditory and speech skills assessment. The study reveals the following strategies that the sordopedagogues apply to the children with hearing impairments: *compensatory* (hearing aids, cochlear implants, FM systems, gestures and other measures); *physical environment adaptation strategies* (structured education place, environmental zoning, high-quality acoustic and visual environment). *The specific language education methods* are applied to: total communication, auditory - verbal, bilingual, global reading, individual work and repetition methods that are often combined. Educating children's language *a range of media are applied to*: visual, auditory, sensory and information technology. The study participants have identified *the cooperation importance between teaching (learning) participants*: direct contact with the child support, deaf and hard of hearing cultural knowledge and application of clear speaking strategies. The importance of the cooperation with the family and child specialists is also emphasized the when the teaching (learning) objectives are based on the principles of teamwork.